

ERDÉLY

HONISMERTETŐ LAP

AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

VIII. évfolyam.

Szerkeszti: RADNÓTI DEZSŐ.

Kolozsvár, 1899. 8—9. szám.

Szászok szélmalomharcza.

Azt szokták mondani, hogy a szász-
nak, svábnak negyven esztendő
korában jön meg az esze. Ne ve-
gyék rossz néven szásztestvéreink,
de ama nézetünknek kell kifejezést ad-
nunk, hogy körükben túlnyomó többségben
vannak a negyven éven alu-
li emberek. Erre mutat az a meggon-
dolatlan, sőt bátran állíthatjuk: eszeve-
szett viselkedés, amivel a helynevek
egységesítéséről szóló magyar állami
törvénynek nekizúdulnak. Úgy rug-
kapálódznak és szenvedélyeskednek, mintha va-
lami drága jóságukat vették volna el tőlük
jogtalanul, holott valójában nem történt, helye-
sebben nem fog történni egyéb, minthogy a
magyar állam rendelkezik saját területével, sa-
ját hatóságaival és ezekre nézve oly intézke-
dések hív életbe, a melyeket a közforgalom
és közigazgatás érdekében minden civilizált
államnak kötelessége megvalósítani.

A mikor az *Erdélyi Kárpát-Egyesület*
megindította azt a mozgalmat, melynek ered-
ménye a helységnevek egyesítéséről szóló tör-
vény volt, merőben gyakorlati szempontok le-
begtek szeme előtt. Egyesületünknek, a mely
immár évek óta fejt ki odaadó munkásságot
hazarészünk idegen forgalmának vezetése és
irányítása körül, sajnosan kellett tapasztalni azt
a sok visszásságot, mely abból származott,
hogy községeinknek két-három neve is volt;
egyik az állami hivatalos, a másik a köz-
ségi hivatalos, a harmadik a nép száján
forgó név.

Már most jött az idegen, a kezében pél-
dául magyar térképpel; azon kinézett magá-
nak egy helyet és elindult annak irányában;
megérkezik, nézi a községet jelző táblát, de
azon más nevet talál: a községtanács ugyanis
szász és maga nevével jelezte a határát. Erre
a mi idegenünk megállit egy bennszülöttet, —
véletlenül egy oláh nemzetiségűt — és meg-
kérdi a község nevét; most egy harmadik szót
hall, melyet sem térképen, sem községhatárán

senki sem akar ismerni. Tessék most elkép-
zelni annak a szerencsétlen turistának a hely-
zetét, a ki kénytelen azt hinni, hogy valami
elátkozott országba került, a hol még a bábeli
állapotok a magok őseredeti zürzavaraival ural-
kodnak.

Ilyen és hasonló esetek, meg aztán a pos-
taforgalomban és a közigazgatásban előforduló
százféle bajok készítették az *Erdélyi Kár-
pát-Egyesületet* a fentemlített akció megindítá-
sára. Ki mondhatja józan észszel egy ilyen
akcióról és arról a törvényről, mely ily su-
lyos anomáliák megszüntetése végett támadt,
hogy azt a nemzeti sovinizmus, az idegen fa-
jok elnyomására való törekvés és Isten tudja
még miféle borzasztóság hozta létre. A szá-
szok ezt kürtölik világgá, — de hiszen mond-
tuk már, hogy ő közöttük okvetlenül túlnyomó
többségben vannak a negyven éven aluliak.

Ha nem így volna, belátnák, hogy a hely-
ségnevek egységesítésének be *kellett* következ-
nie, mert azt a civilizáció parancsa, a köz-
igazgatás és közforgalom szüksége követelte,
a minthogy nincs a világon olyan állam, a hol
a jegyző és a postamerter minden csip-csup
községnek három nevét köteles volna ismerni
és a hol eltűrnék azt a fonákságot, hogy akár
melyik kis fészek a közigazgatási forgalom-
ban másképen nevezze önmagát, mint a mely
néven a felettes hatósága ismeri és hogy a
maga nevét a szavazatok számarányának vál-
takozása szerint akár minden héten megvál-
toztassa.

*

Már most ha kétségtelen az, — a mint-
hogy kétségtelen, — hogy egy rendezett ál-
lamban csak *egy* neve lehet minden helynek,
kérjük; ki veheti a magyar államtól fanatikus
vakság nélkül rossz néven, hogy azt a nevet
teszi törvényessé, melyet a maga közigazgatá-
sában fel a legmagasabb forumig a százados
gyakorlat és hagyomány szentesített? Nem ter-
mészetes-e, hogy a magyar állam az egyenlő
jogokkal bíró nevek közül a magyart fogadja
el magára nézve kötelezőnek?

Nemcsak hogy természetes ez, de nem is
lehet másként. Tessék csak elképzelni, mi lenne
abból, ha a szászok szemérmetlenkedésének si

kerülne kieroőszakolnia, hogy mindenütt a szász neveket fogadják el hivatalos elnevezésnek (a mit különben elképzelné is nevetséges.) Nem joggal förmednének-e fel példának okáért az oláhok Brassóban és más helyütt, a hol ők legalább ugyanakkora számmal vannak, mint a szászok: ha ezeknek az elnevezése válnék uralkodóvá? Örökös czivakodás keletkeznék ebből és a *Kronstadt* vagy *Brasovi* úgy váltakoznék, a mint a szásznak vagy oláhnak születnék több gyereke s e szerint a szász vagy oláh lakosság jutna többségbe, — nem is számítva, hogy ebben az esetben a magyarnak, a kitálán szintén bir némi jussal ehhez a földhöz, pipogya meghunyászkodással kellene félreállania és tétlenül néznie arrogáns indigenáinak a szemtelenkedéseit.

Azzal pedig ne álljanak elő, hogy azt a földet, ahol ők ma laknak, a magyar királyok nekik adták, tehát az az ő uralmi területük. Azt a földet igenis nekik adták a magyar királyok, de azért, hogy azon megéljenek, gyarapodjanak és gazdagodjanak, — amit hála Istennek meg is tesznek, — de nem azért, hogy itt az állam nyakán külön államot alkossanak. Az államterület mindig magyar maradt, bármily nemzetségé lett legyen a földbirtok. A magyar államterületet pedig elnevezni, — és pedig a maga nevéől elnevezni, — az állam feltétlen joga. Hiszen ha valamelyik városnak egy utcájába csupa Kohn nevű ember költözködnék, lenne-e azoknak jussa ahhoz, hogy összeálljanak és az utcájukat Kohn-utcának nevezzék el? Bizony nem, mert a városi területnek és az utcáknak elnevezése mindig a városi hatóság joga maradna, még ha egyetlen más nevű ember sem laknék abban a bizonyos utcában.

Nem, tisztelt negyven éven aluli testvéreink a magyar állam nem követheti el az önök kedvéért azt az ostobaságot, hogy mindenkinek megengedje, hogy úgy nevezze el a magyar államterületet, amint neki tetszik. Ha *egy* névnek kell lennie, ott csak magyar lehet, mert különben az oláhnak s mindenki másnak ép oly joga volna a saját nevét érvényesíteni, mint önöknek s akkor megint csak nem volna egységes a név. Ha azt a bizonyos kritikus kort már elérték volna, önök is mindezt belátnák és különösen észrevennék azt, hogy a külföldön is úgy van a dolog mindenütt, mint ahogy lesz nálunk ezután.

Mi példának okáért készek volnánk a magyar állam számára itt vindikált jusnak feltétlen voltáról lomondani abban a pillanatban, amint csak egyetlen egy német hatóságot mutatnának nekünk a szász dühöngők, amely hajlandó volna *Strassburgot*, *Strassbourgnak*, *Mühlhausent* *Mülhouse*-nak nevezni. Már pedig a magyar államnak csak van oly régi

jussa a Barczasághoz, mint a német birodalomnak Elzász-Lotringiához . . .

*

Különben mit is vitatkozunk mi mindezek felett? A törvény megvan és az szent. Hogy szász uraiméknak nem tetszik, az a törvény érvényén, helyességén és szükségességén mitsem változtat. A büntető törvénynek a lopásról szóló paragrafusa sem tetszik a tolvajoknak, azért mégsem vonja kétségbe senki annak helyességét és a megszüntetésére sem gondoltak még soha a nem tetszés mián.

Epen ezért kell oktalannak és eszeveszettnek tekintenünk azt a tajtékzó toporzékolást, amit a szászok a helység-törvény kapcsán véghez visznek. Mit vélnék ezzel elérni? Biztosítjuk, hogy dühöngésüknek nem lehet a törvény érvényére és végrehajtására nézve több eredménye, mint mikor a kuvasz megugatja a holdat, amit az esetleg meg sem hall.

Hogyha pedig trucczolnak, mint a zsémbes gyerekek és most már németül írnak minden helységnevet, hát ezzel pláne ügyetlenséget követnek el. Először is arra fogják kényszeríteni a magyar postát, hogy ne értse meg az ő kieszelt helységneveiket, — amint azt sem köteles a posta megérteni, ha valakinek hirtelen eszébe jutna Tordát Dripstrillnek nevezni; — másodsor pedig túlságosan próbára találják tenni a magyar államnak valóban példátlan türelmét, ami — bár elismerjük, hogy a küzdelem túlságosan egyenlőtlen volna — okvetlenül a gyengébbik fél vereségével végződnek. És talán még akkorára felfuvalkodott szász sem akad, aki azt képzelné, hogy a magyar állam és a szász helyi érdekelttség közül a magyar állam a gyengébb.

Ne izéljenek tehát és különösen ne blamirozzák magukat olyan gyerekes naivságokkal, mint ahogy azt testvérünk, a szász kárpát-egylet tette, amikor legújabb térképén csupa oláh és német nevet használt. Efféle kezdetleges csipkelődés sem a magyar államnak, sem a helységnevek megmagyarosodásának nem árthat, legfőlebb a testvéregylet turistáit hozza majd kínos helyzetbe, mert sem vasuti kalauzban, sem állomáshelyen, sem községházán, sem hivatalos jelzótáblákon nem fog ráakadni a szászok saját külön holdbeli helységeire.

Ismételten figyelmeztetjük szász testvéreinket: szüntessék be oktalan szélmalomharczukat. A harag rossz tanácsadó és aki haragszik, annak soh' sincs Igaza. Majd ha lecsillapul a dühük, maguk is belátják, hogy nem volt igazuk, addig pedig csak arra ügyeljenek, hogy haragjukkal, mely ma tüzes lángot okád, maguknak és másnak bajt ne okozzanak.

Farkasházy Zsigmond dr.

A székelyek földjén.

Irta: **Binder Laura.**

Százados fenyők biritották egykor azt a völgyet, mely a vörös márvány szikla alján terült el a keleti Kárpátok regényes bércei között. Két kristály-patak hullámai csörgedeztek a fenyők lábánál . . . Tarka virág nem nyilott, fű nem zöldülhetett a völgyben, olyan sötét, olyan komor volt a föld a fenyők óriási koronája alatt.

Ha a patak partján felütötte fejét egy-egy kis boglárka, vagy harangvirág: még bimbót sem fejleszthetett, mert a fenyők nem engedték hozzá az áldott napsugárt és a virág elpusztult, a nélkül, hogy valóban élt — és az életnek örülhetett volna.

Ezért panaszt emeltek a virágok tündérénél . . . Ez kért, könyörgött a kis virágok érdekében, de hasztalan!

A fenyők összesugtak, majd fölzugtak: »Mit nekünk ez apró csöcselék! Mi uraljuk ezt a völgyet évszázak, évezrek óta. Nincs szükségünk e tarka-barka semmiségekre! Pusztuljanak!« »Jó, — mond a virágok tündére — ha a könyörgés nem használ, segíték más-képp az én pusztuló népemen«. S most segítségül hívta országa összes tündereit. S ime parancsára a föld megrendült. A hegyek kimozdultak helyükből. Rettenetdörgés, robaj és csattanás közt elzárták a rohanó patakok utját . . .

»Itt a végítélet napja!« harsant a völgy hosszában . . . A hullámok összecsaptak a fenyőágak fölött. A fák elvesztették zöld koronáikat, melyeket olyan büszkén, olyan főnhéjazva hordtak évszázakon keresztül . . .

Bírodalmukban egy nagy tó keletkezett, melynek partján számtalan kis virág nyilik, mosolyog, elégtlenül fürödve a napsugárban. S a még fönn maradt fenyők ott a magas sziklán bámulva és búsan néznek le rájuk . . .

Igy keletkezett a *Gyilkóstó* és a *Kupás* mellett. Nem boros kupa. A világ minden bora nem tölthetné meg azt! Egy bámulatos hegyszakadás a *Békás-szoros* és *Gyergyó Szent-Miklós* közé eső hegyláncolatban. S így, mind a két helység felől megközelíthető.

Különbö vállalkozó borszéki vendégek kiránduló helye; 3—4 nap alatt könnyen megtehetjük az utat oda és vissza. — A következő módon:

Borszékról keletre a Közreszhavas fenyvesein keresztül haladunk. Ritkán lát az ember olyan szép erdőt, mint ezek itt a *Kis-Borpaták* mellékén. S csaknem a tropikus növényzet gazdagságára vagy gondozott parkra emlékeztet a patakok kanyarulatait kísérő hatalmas, nagy levelű, üde, zöld, alhavasai növényzetből álló szép parkányzat. Szinte hallani véljük a fenyők suttogásában, a patakok zengésében a költő szavait:

»Láttatok a tájt, bércezt, ormot
Csöndes völgyek s halmok felett?
Szelid s vadon szépségiben a
Mindenható természetet?»

(Tompa.)

De minél közelebb jutunk az *Orotva* völgyéhez, annál távolabb látszanak már az erdők. Az *Orotva* völgyéből a *Tilalmas* hágóra jut az utas, honnan messze belát a gyergyói fenföld hullámos vidékén. Itt a tetőn a *Tilalmas* erdeje küld még fenyőillatot és hús szellőt felénk. Nem mindig ilyen csöndes a *Tilalmas* fenyvese. Sokszor zene szól, táncz perdül a komor fák között; a szomszéd községek fiatalsága itt tartja meg a tavaszi táncmulatságokat.

Különbö a nagy hegyektől körülzárt területen csak egy-egy árván maradt kis fenyőcsoport vagy fenyőszál hirdeti, hogy egykor szebb volt e föld és erdő is borította e hegyhullámokat. Míg most a fenföld nagy része (Ditró, Szárhegy, Remete, Ujfalu és Alfalu vidéke, fátlan. Erdők csak nagy távolságban láthatók, mintegy sejtelemképpen a Hargitán és a keleti határlánczolon.

A szántóföldeken még ott leng az éreit rozs vagy zabkalász, melyet vidám csevegés közt épp most aratnak le a fenföld némely pontján. (1899. aug. 15.) Nagy része azonban ugar, legelő, melyen a meztelen földet alig takarja itt-ott zöld és csodájjuk, hogy az a néhány állat mit legelhet rajta? Ditró és Szárhegy községeken sem éppen szembetűnő az a jó mód, a melyről néha az utelírások beszélnek.

Nem nagyon látszik meg rajtuk, hogy a páratlan Borszék-fürdőnek ők a tulajdonosai. — Az épületek közt (mert az utazó — legalább részben — ezek alapján alkotja meg véleményét a nép vagyonságáról) aránylag kevés a csinos, kényelmes, jó módra valló kőház; annál több a szegényes kinézésű kunyhó, a melynek még kéménye sincsen, hanem a füst ott megy ki, a hol neki tetszik.

Pedig Szárhegy község fölött ott emelkedik az érdekes *Szármány-csúcs*, melynek hófehér márványa, szaktudósaink szerint, a karraraival vetélkedik. Kár hogy csak a szaktudósok beszélnek róla.

Földolgozva alig-alig látjuk valahol.

*

Milyen szép és a helyhez méltó emléktárgyakat lehetne ebből a gyönyörű márványból faragni a székely fürdők számára! S főleg Borszéken, Tusnádon, Előpatakon volna az i yesminek nagy kelendősege. De nem-hogy szárhegyi márvány, de még székelyföldi fából faragott tárgy sem volt képviselve Borszéken . . . Föl volt ott halmozva mindenféle, külföldről importált emléktárgy; szentó olajfa, cseri és vészke: üveg, karrarai márvány, alabás rom, svájci és ausztriai faragott tárgyak, francia csecse becsék. S mikor egy borszéki kereskedőt arra kértünk: adjon hát valami olyat a mi odavaló, székelyföldi iparczik: felelete ez volt: »*kérem itt van jó levegő, jó víz, de ipar nincs*«. Általán ezt mondhatnák az összes székelyfürdők kereskedői is. Uton-utfélen halljuk, a lapok gyakran irnak arról, hogy a derék székely munkások elhagyják hazájukat, Oláhországba mennek, s még szegényebbül térnek vissza. S a székelyek földjén még sincs ipar!! Azt a sok fürdőt elárasztják osztrák, olasz, francia iparczikkekkkel.

Jellemző volt Borszéken, hogy az összes magyar ipart — az emléktárgyakat érte itt — néhány napig

két kalotaszegi ember varrottas holmija képviselte, de azok sem árultak ott, a hol a külföldi ipar fényelgett, hanem messze onnan, egy fa alá huzodtak, mintha bocsánatot kértek volna azért, hogy élni és létezni mernek.

Vajjon a *fürdőigazgatóságok*, *iparegyletek* figyelme nem terjedhetne ki arra is, hogy az erdélyi fürdőkön magyar — s különösen székelyföldi iparczikkeket áruljanak. Igaz hogy a borszéki kereskedő véleménye szerint ott csak víz és levegő van, de ipar nincs . . .

Azonban tudjuk, hogy ott vannak a *hosszúfalusi-maros-vásárhelyi*, *udvarhelyi* ipartanműhelyek . . . S ha a szemes, életrevaló székely nép észrevénné, hogy azokon a fürdőhelyeken keresett tárgy a székel y iparczikk talán nagyobb kedvvel üzné az ipart a hosszú téli esteken. S talán üznék azok is, — mint Svájcban és a-osztrák tartományokban — a kik *már* nem elég erősek, vagy *még* nem elég erősek a nehezebb munkára öregek és gyermekek.

S ez a jövedelem bizony jól fogna ott, a székelyföld hegyei közt; hiszen annyi szegényt, annyi sápadt rosszul táplált gyermeket, oly sok, százalomra gerjesztőalakot lát ott az ember, a kikről csak úgy lerí a nyomor és szegénység. . . . De senki, senki sem koldul. Ez a nép önértetesebb annál, hogysen kolduljon; inkább elmegy külföldre munkát keresni — éhen halni!

De mégis, messze mentem a csodatótól. Hanem ez is ide tartozik; a csodató vidékén történik; s nem rege, mint a csodatóé, hanem — szomorú valóság!

Tehát a gyergyói fenföldön utazunk. Most már a *Békénypatak* mellett fekvő Gyergyó-Szent-Miklóson pihenünk egyet. Épp vasárnap van. Bemegyünk Szent-Miklósnak, a község patronusának szentelt csinos kis templomába. Régi szokás szerint a templom udvarán van a végső pihenő hely, »hova az élet minden utja visz, s a bujdosó megérkezik hamar.« (Tompa.)

A templom belsejét egészen megtöltik a buzgó hivek. Olyan vallásos ez a nép, hogy még az utak és szántóföldek szélén is mindenütt kőkeresztek, feszülek állanak ajtatos fölratokkal. A hegytetőkön több, helyt csinos kápolnák és kalváriák láthatók.

A templom tőszomszédságában érdemes megnézni a Szent-Vincze nővérek szép kerttel ellátott zárdáját.

Jól felszerelt óvot, elemi és polgári leányiskolák vezetnek a nővérek.

Nagyon szép temploma van Szent-Miklóson az örmény katolikusoknak. Csinos oltáira, díszesen festett ablakaira büszkéek is az örmények!

Gyergyó Szent-Miklós általában jó benyomást tesz az emberre nagy piaczával, emeletes házaival. Nem régen egy kis parkot is ültettek.

Délkeleten sötétlő sziklák zárják el a látóhatárt melyek magasságban az égen úszó felhőkkel látszanat vetélkedni. E felhők, e hegyek, e sziklák közt van (illetve lesz) Tatrangi Dávid *ichor-bányája* (Jókai: »A jövő század regénye«), melyből a repülő-géphez való anyagot nyerik. — Itt van a *Gyilkostó*. Ez a csodálatos, fiatal tó, a melyet csak 1837-ben teremtett meg a természetnek egy katasztrófája, a gyergyói bérczek forra-

dalma, egy nagyszabású hegycsuszamlás, a mely elzárta a *Likaspatak* és *Gyilkospatak* útját.

*

A tóhoz vezető ut nehéz, de rendkívül érdekes Keresztekkel jelölt kalvária mellett elhaladva, odahagyjuk Szent Miklóst, s a *Békénypatak* kanyarulatait követve, a *Pongráczhegy* felé tartunk. A Pongrácz tekintélyes vízvázalató-hegy a Maros és Békás között, mely utóbbi szűk, de festői szoroson hagyja el a Keleti-Kárpátokat.

A Pongrácz meredek, nehéz útján inkább gyalog megyünk, hadd könnyítsünk a szegény lovakon és élvezzük a hegy tetején kinálkozó szép kilátást. — A fekete áfonya gyümölcse enyhíti szomjunkat, s a nagy virágu, aransárga *Telekia speciosa* fűszeres illata gyönyörködtet. Még egyszer visszapillantunk a hegykoszoruzta fenföldre. Messze alant, kéklő fényben Alfalu és Gy-Ujfalu községek.

Aztán lefelé tartunk; s nemsokára szűk völgyben, majd patakmederben haladunk előre. Hol ezer meg ezer virág közt a fehér csillagával ékes *Parnassia* (Boglárpót), a sárga ne nyulj hozzám, a kék sisakvirág alkot poétikus szegélyt a sötét fenyvesek alatt futó patakok partjain.

Körül-köre és primitív gerendákból hevenyészett hidakon zökken a szekér. (Istenem, milyen pompás utaka építenének külföldön ehhez a felséges vidékhez!) Mellettünk mégis nehéz teherrel megrakott szekerek haladnak, melyek vagy az erdőségekben levágott, zsindelyeknek való fenyőfát, vagy a Békás-szorosban gyártott szitakérget hordják messze vidékre.

Egy pár vadászszal is találkozunk, a kik a fenyvesben szép császarmadarakat lőttek, s most büszke mosolygással viszik hazafelé. (De mi ez a büszkeség ahhoz képest, mely annak a székely vadásznak az arczáról sugárzott, a ki egy szép juliusi napon zene szóval, gyermekek ujjongása közt kísérte egy hatalmas medve tetemét Borszékre.)

És a vadban bővelkedő fenyvesek közt tovább zarándokolunk. — Az ut mellett 20—30 méter hosszú levágott fenyőszálak hevernek, sűrűen egymás után.

Ezek tutajnak való fák; s majd télen, mikor már hó borítja e szép világot, akkor szállítják ökörszánakon a Maros mellé Nehéz munka bizony, embernek, állatnak. Nem csoda aztán, ha egy-egy ilyen száfa értéke — mint mondják — 30—50 forint.

De nézzünk csak előre. Szeszélyes alaku hegy csúcsok emelkednek ott, melyek közt legfeltűnőbb a Danczurás fehér, csipkézett sziklakúpja. Azután a völgy még szűkebb lesz, szinte megfoghatjuk már az oldalt emelkedő, szaggatott *Kis-Czohárd* szikláját. S úgy látszik mintha az öserdő borította *Lóhavas* elzárná az utat, pedig ellenkezőleg, a völgykitágul; jobbról kis, fából épült menedékház,*) balról egy halászkun yhó s előttünk a sziklák közé foglalt *Gyilkostó*! — A tenger színe fölött 995 méter magasságban. Nyugaton a *Likaspatak*, déli oldalán a

*) Melybe azonban regényes hajlamu állatokon s talán pásztorokon kívül más nem menekül; mivel hogy igen sok az élősködő benne, s szél uram csak úgy szabadon sívít az ajtó-és ablaknyílásokon át.

Gyilkospatak ömlik beléje. E két pataknak az útját zárta el az emlékezetes hegycsuszamlás s így lepte el a visszatorlódtott víz a völgyet és alkotta meg ezt a tavat.

Mint szürke, viharrongált síremlékek, úgy emelkednek ki a tó vizéből az egykor viruló, de a tó vizétől meggyilkolt fenyősudarok. (*Azért Gyilkostó* — mondja értelmes borszéki kalauzunk.) Számos fenyősudar megunta már fölfelé meredve, kiterjesztett lombtalan ágaival, mint kiterjesztett karokkal esdekelní új virulásért: ledőlt a víz sima tükrére, új életet fakasztott magán. Puha, selyem-moh takarja; apró nyír-, éger- és fenyő-csemeték díszítik. Rózsaszín fűtű epilobium leng rajta. Így úszik kertté alakulva a Gyilkostó tükrén.*) S a hol a víz sekélyebb, ott a vízi menta és zsurló ütött tanyát, vagy a Najádok levelei úsznak a felületen. — S mégis a tó vize helyenkint 30—40 méter mély. Hossza 600 méter (Hankó). (Orbán B. szerint 2200 m.) Szélessége, a hol a legszélesebb, 200 m. (Orbán B. szerint 1500 m.) Estéknént szép pisztrángoka is fognak belőle.

Csodálatos szépségű sziklák emelkednek a tó fölött, Északról, északkeletről a *Nagy-Czohárd*. Lába itt-ott erdővel takarva, dereka és feje kopasz sziklaként, vörös, rózsaszín, szürke és fehér színekben tarkázó ormokkal. Erről olvassuk Orbán B. könyvében, hogy a székely nép szerint: egykor német bányászok szerettek volna itt márványt fejteni; de úgy találták, hogy »Zu hárt«. Így lett a »Zu hárt«-ból Czohárd. De bármiként kapta is nevét, az áll, hogy fonséges szikla-óriás ez a Nagy-Czohárd!

S a szikla óriás szagragatott, széttépett tetője is kapott regeszzerű magyarázatot. (Földrajzi Közöny XXVI. kötet; I. füzete. Hanusz J.)

Egykor, régen-régen, a mikor a Nagy-Czohárd még közönséges alakú hegy volt, egy elvetemült rabló szökött ide Moldvából, a ki szép fiatal feleségét is itt ölte meg. — A hegybarlang ürege volt a lakása. Rablás volt az élete... Ditróból elrabolta a gyönyörűséges Ferencz Annikót is. Már fölemelte kezét reá, hogy megölje... Hasztalan könyörgött a szegény leány a kőszívű rablónak. De im: Megkönyörült rajta a jó Isten! A Nagy-Czohárd megremegett, ketté vált és Isten angyala lépett ki a sziklák közül hegyi tündér alakjában. S a leány egyszerre eltűnt; a tündér elrejtette az épp akkor szétvált hegy üregébe...

A sziklák pedig lezuhantak a hegytetőről; megölték és eltemették a gonosztevőt.

Ezóta néz a Nagy-Czohárd ilyen szétszagatott orommal a lábánál csillogó víz tükrébe.

Átellenben ezzel, a tulsó parton, a *Gyilkos tető* mered számos fehér tornyával az ég felé. Ha a Gyilkostető aljától nézünk észak felé, ott látjuk a Nagy-Czohárd mögött a *Likashegy*t, tetején mély kráter tatóng, a melyről azt állítja jó székely vezetőnk, hogy a beledobott kő soha sem ér fenékre.

Messze délen a *Hagymás* szakadozott orma. A tó partjain is gazdag növényzet virul. Ott piroslik már a nagyszemű, izletes havasi málna, a szamócza; a fűr-

tős bodza koráll-vörös gyümölcse. A sziklákön az égszinkék kárpáti kampanula; a nedves helyeken a gólyahír aranysárga virága. (Aug. hó.) A bokrokra iszalag tut föl. Szóval: a Gyilkostó még sem gyilkolt még minden életet. Itt virul körülötte gazdag szinompában.

S hogy a kép még élénkebb legyen, délután néhány halász ingó deszkaszálon — a mely tutajként szolgál, — megindul a víz színén kőútazásra s a vizen úszó kertekről szed bokrétát magának.

*

Azonban, mi a *Gyilkostónál* nem állapodunk meg addig, a míg kalauzunk a *Kupásba* nem vezet. A Gyilkostető keleti oldalán, egyszersmind a Nagy-Czohárd keleti kiszögellésénél tárul föl az a csodálatos sziklavilág, az a hegyszakadás, mely 1837-ben keletkezett. a tóval egy időben.

Ezt a kononszerű hasadék völgyet, ezt a szűk szorost nevezi a székely nép *Kupásnak*.

Eget rázó robajjal rendülhetett meg a hegység kebele és lezuhanó, legördülő sziklái zárták el a völgyet, melyben most a Gyilkostó T alakja hullámszik.

Alig lehet a Kupásnál szebb, vadregényesebb, változatosabb völgyeszorost képzelni!

Itt rohan keresztül sellőket, zuhatagokat alkotva, a *Gyilkostó* lefolyása: a *Gyilkospatak*. Északi oldalán a Nagy-Czohárd tolytatásaként óriás félkörös, vöröses sziklafal emelkedik; szemben, csaknem összeérve az előbbivel: a *Gyilkostető* és a *Kupás* sziklái fehér és ezüst szürke szinben, ragyogó vizsávokkal, szintén félkörös elhelyezéssel úgy, hogy az egésznek összbnyomása azonnal a római *Colosseum*-ra emlékeztet, de hatalmasabb, fonségesebb méretekben, változatos szin pompával. E hatalmas körszinházból kiérve, a völgy annyira elszűkül, hogy már csak a rohanó patak számára marad hely a szemben álló sziklák közt.

Gothikus tornyok, obeliszkek, pyramisok ember- és állatalakokat imitáló sziklák — s Isten tudja, minő névvel nevezhető alakok emelkednek itt mindenfelől, a meddig a szem elláthat S a hol csak egy kis párkány, kiszögellő orma van a sziklának, ott már gyökeret vernek s virulnak a keleti Kárpátokat jellemző növények s az illatos törpe fenyő, (melyet székely vezetőink lucsnak neveztek).

A patak zúgásán kívül semmi zaj. Az élet vásári lármája nem jutott még e sziklák közé.

Nehezen tudtunk megválni e helytől. Nehezen tudtunk betelni látásával. De ismét visszatérünk a nagy amphitheatrumon át a tóhoz, melynek fenyvesei, kristály patakjai, s fonséges sziklái között oly jó volt a pihenés.

Este 9 órára már ismét Gyergyó-Sz.-Miklóson vagyunk. Szokatlan zaj hallszik. Éles réz trombita... Dörgő dobpergés. Mi lehet ez e csendes községben? Hát mi volna más, mint a nagy piacon meglepedett komédiások tábora... A civilizáció gyors léptekkel halad... Bár inkább az iparérzék, iparszeretet alakjában nyomulnánk keleti határaink felé, mint a nyugati kőklerség torzképeivel. Mert úgy látszik, a házi ipar ma már nem nyújt elég biztosítékot a létért való küzdelemben, — De mi búcsúzunk a Gyilkostó környékétől.

És most már Kolozsvár felé sietünk.

*

*) Ezek az úszó kertek alkotják egyik speciális szépségét a Gyilkostónak.

Kora reggel a gyergyói fenföldön északra és északnyugatra haladunk; a Maros kanyarulatait követve.

A nap már ott mosolyog a Hargi'a kéklő ormain. Itt egy várszerű, ott egy szarvalaku csúcs fölött ragyog, sugárözönbe foglalva: Szárhegy, Ditró, Remete, Várhegyalja községeket, s a végtelen hosszú Topliczát melynek faluvégi házai oly távol állanak egymástól mintha egymás csöndjét nem akarnák háborgatni.

Itt, Toplicza vidékén kezdődik az évszázak, év ezrek egyik bámulatraméltó, hatalmas alkotása: a *Maros szoros*!

Az idő nem rohant el nyomtalanul a völgy szoros fölött. Kopár sziklák és erdős kúpok váltakoznak a folyó partjain.

De az a változatos szinpompa, mely a *Kúpás* szorosnak ezelőtt csak néhány évtizeddel szétvált, leszakadt szikláit jellemzi: itt már nem látható e sziklaóriásokon sehol. Időbarnított, viharrongált, sötét színű sziklák, Mész, trachit, konglomerát szirtek, melyek az évezres küzdelemben a legfantasztikusabb alakokat öltötték magukra. Sphinxek, kiklopsfalak, várromszera alakok emelkednek ki a hegyek közül. A völgy majd szélesebb, majd ismét oly keskeny, hogy csak a folyónak és a szekérútnak van helye. (Pl. Gödemesterháza, és Palota-Ilva közt.) Bistráig kanyarog így e regényes változatos völgy szoros. A legérdekesebb P.-Ilvánál, Ratosnyánál s főleg Szalárdnál, a hol egy pompás vizű forrás fölött bástyafalak és egy feltűnő minaret-alak emelkedik az ég felé.

A Maros vizén pedig majd rohanva, majd csöndesen száll a tutaj. Két ember kormányozza. A tutaj elején széles karimájú kalappal, napbarnított székely vagy oláh férfi. A tutaj végén a feleség. Együtt küzdenek a hullámok ellen.

Együtt győzedelmeskednek a víz hatalma fölött — vagy pusztulnak el a Maros hullámsírjában.

Dédától Szász-Régenig már már változatosság alig kínálkozik, mint a Maros a rajta libegő tutajokkal. S az áldással megrakott szántóföldek, rétek, legelők. A völgy kiszélesedik; a hegyek alacsonyabbak; a sziklák eltűntek, vagy csak távolból láthatók, mint magas emlékjelek,

Ha majd gőz- vagy elektromos erő röpíti az utazót Borszék felé: többen fognak gyönyörködni a Maros szép völgy szorosában, — az *Árkoz*a sűrű erdők közt kanyargó szerpentin útján, mely Baross idejében készült, Topliczán túl, Alsó Borszék felé, s mely egyike a legbájosabb erdei utaknak. (Egy porladozó kis kőobeliszk akarta itt megörökíteni a vasminiszter emléket.) Madarakban gazdag fenyvesek, tiszta vizű patakok és a környező hegyekre való szép kilátás teszik olyan érdekessé az *Arkozát*.

S a míg most 10–12 órát tart a kocsit Szász-Régentől Borszékig: akkor majd egy pár óra alatt átröpülünk e tájakon.

Modern izü, futólagos benyomások lesznek azok persze. Boldog emlékezetű br. Orbán Balázs gyalog járta be e vidéket, hogy annál behatóbb legyen ez az eszterikai gyönyör, melyet e tájképek nyújtanak. Mert időben nyerni és a természet szépségeit kellőleg élvezni:

lehetetlen! Fáradsággal kell kiérdemelni mindent Különösen itt,

»A hol minden lépten-nyomon:
Más változó kép csábjá von,
Itt, mint virágkert rád nevet,
Szemlélsz tovább vad bérczeket:
Egymás hátára ágaskodva . . .
— Alól barlang a vén hegy odva«.

(*Tompa Mihály*)

Sőt mikor a téli szél »barangol és zug« az *Arkozán*; mikor az sivit át a *Kúpás* sziklaölen és rázza meg a *Czohárd* fenyőszálait: az élet akkor sem szünetel.

Ilyenkor szállítják le a fenyvesekből a tutajfát, dermesztő hidegben, csikorgó havon. Ilyenkor jó az ut . .

A patakmeder kövei, az árkok és szakadékok nem nehezítik az ember és állat munkáját. A tél hóleple olyan, mint a halál szemfedője, kiegyenlít mindent . . .

És mikor a tavasz benépesíti ismét a forrásokat völgyeket azokkal, a kik ott pihenést, üdülést keresnek, vagy a páratlan szép tájképekben gyönyörködnek: mit kívánhatnának jobbat, mint azt, a mit a gyergyói székelyek egymásnak — lakomázás közben — kívánni szoktak: *Adjon Isten házat minden községben!* Azaz: barátságot, szívességet, kellemes hajlékot a keleti Kárpátok között.

A Mezőség széléről.

Irta: **Kelemen Lajos.**

I.

(A Mezőségről általában. Szász-Banyicza. Fekvése, határa. A Bánffy-udvar. Bana földé 1228-ban. További történetéből. Kilátás a Turn csúcsáról. A többi hegy. Határnevek. Monasteria. A falu temploma, ennek beosztása, külseje és belseje. Festményei. Régi oláh viselet egyik templomi képen. Vándorló templom. Egy faóriás.)

Orbán Balázs kutatásvágya és kitartása kellene ahhoz, hogy valaki a Mezőséget falúról-falúra bejárja s ha akadna, a ki erre vállalkoznék, talán egy-két községből csalódva kellene tovább állania. De azért csakráfogás az.

hogy a Mezőség minden tekintetben kopár és érdektelen. Annyi szent igaz, hogy nincsenek vonzó természeti szépségei. Erdei alig vannak, útjai nem változatosak, falui szegényesek s lakói az útas iránt néha és néhol bizalma tanok. Legszébb részei kétségtelenül a szélein vannak. Itt még találunk erdőket, a falúk közt gyümölcsös kertek virúlnak s a lakosság is rokonszenvesebb és barátságosabb.

Mégis még a széleket sem ismerjük kellően.

Pedig a Mezőség falúi nem szűkölködnek mindig az érdekességekben s ha a természet meg is vont innen szépségeit, némely falú más tekintetben kárpótol. Itt is vannak eldugott templomok. Némelyik falait barnára festették a századok, a másikat fehérre meszelték a rossz ízlésű hívek. A tornyokból, vagy még többször a haranglábakról gyakran három-négy százados

harangok csendülnek meg, s a falánál csontok fehér-
lenek. Kipusztított lakosság csontjai. Itt-ott véa fatem-
plom sötétlik, majd ősemberi lakóhelyek nyomait talál-
juk; más helyt a kőtemplom mézsrétegei alatt falképek
rejlnek. S a nép meséket tud és csodákat beszél régi
harangjáról s elmondja a fehérő csontok történetét.

Kutatás közben mi is rábukkanunk ezek történe-
ténétére, és a Mezőség sok anyagot nyújt még. Kiak-
názatlan terület: kár, hogy nem sokan törnek magokat érte.

Azonban az egyszerű útas nem is foglalkozhatik
mélyrehatóbb vizsgálódással. Elég, ha a mit lát arra
figyelmeztet. Mi szintén csak figyelmeztetni kívánjuk
az esetleges kutatókat, — de a túristákat is, kik a Me-
zőség felé járnak — arra a három falúra, melyekről
most megemlékezünk.

Egyik közülök *Szász-Banyicza*.

Éppen a Mezőség szélén van, Kolozsvármegye keleti
felében, s szinte vitatni lehet, hogy nem is tartozik a
Mezőséghez. Ha Régen felől akarunk belé jutni, egy
darabig a Teke és Régen közötti országúton kell ha-
ladnunk, aztán a megyei út betér balra egy völgybe
Harasztos felé, s e filon túl Banyiczát találjuk. Erről
az oldalról előbb jóformán semmit sem látunk belőle,
de egy forduló után hirtelen előttünk az egész, s tá-
gas, hosszú fő-
utczáján egy
szerre végig
pillanthatunk.
S ha végig pil-
lantunk egy
kedves zöld
képtárelőnk
be. Nyugatra a
völgy-fenéken
a község terül
el s terjedel-
mes kertjei
egészen körül
szegik. Künn
egyik oldalon
sűrű, négy-
szögű facso-
port zöldel: ez
a temető. Túl,
vele szemben
a messziről is

érdekesnek ígérkező kis fatemplom áll, künnebb, az
oldalokon szántó, legelő és kopárság váltja fel egy-
mást, s az egészet a hegytetők erdői környezik. Sem
a határ, sem maga a falú nem egészen mezőségi jellegű
s ma a község *magyar* nevének kívül semmi sem mu-
tatja, hogy Banyicza valamikor *szász* falú lehetett.
Oláhul egyszerűen *Boicza* nak nevezik.

Lakói oláhok, Vályogolt, tapaszos fehérre meszelt
házakban laknak, melyeknek még némi magyaros kül-
sejük van. Pedig itt soha sem lakott nagyobb számú
magyarság és nincs most sem, csak a falú keleti vé-
gén, a Bánffy udvarban.¹⁾

Harasztos felől érkezve ezt az udvart látjuk a fa-
lúból legelőbb. Elöl gyümölcsös, park és virágos kert
s felette a domboldalon szőlő és gyümölcsfa-erdő fonja
zöld koszorúba. Parkjában óriási akácok, jegenyék ál-
lanak s bennebb hárs, orgona, gyertyán, fenyő és vad-
gesztenye nő.

Maga az udvarház hosszú földszintes épület. Két
részből áll, melyeket széles, fedett veranda foglal össze.
E veranda fedeléből emelkedik az a kis torony, mely-
nek két harangocskája Banyicza kevés számú lakóit
ünnepeken imára hívja.²⁾ Az épület főhomlokzata dél-

¹⁾ Az udvar jelenleg Bánffy György gróf tulajdona.

²⁾ A nagyobbikon latin nagybetűkkel soronként e felirat
olvasható:

MÉLTÓSÁGOS L. B. LÁZÁR ANNA ASZ-
SZONY A MAGA ISTENES INDULATTYA
BUL ÖNTETTE. ANNO 1733. D. 15. JUNY.

nek irányúl, s a szembe lévő Avas-erdő alól látszik a
kerttel és parkkal együtt a legszebben.

A falúba a nyugoti oldalból láthatunk egy dara-
bot belőle, de ennek nagyrésztét aztán eltakarják a hár-
sak és gyertyánfák, melyek az épület előtt álló lejtős,
gyepes udvart fogják félkörbe.

Különben ez az udvarház az egész közeli vidék-
nek is legnagyobb és legszebb épülete.³⁾ Úgy látszik,
hogy a Bánffyak bírják a hozzá tartozó birtokot s erre
a környékre kapta a család egyik legrégebbi őse Dé-
nes mester is birtokait. Ezzel az adományozással kap-
csolatban olvassuk legelőbb a falú nevét 1228-ban,
midőn a Gertrud királyné megöletésében részes Simon
bántól elszedik az erdélyi birtokait. A boszú a királyné
halála után későn következett. A gyilkosság 1217-ben
történt s egy évtized múltik addig el, míg Simon bánt
utol éri a büntetés.⁴⁾ Ekkor veszi el II. Endre jószá-
gait, fiainak, a püspöküknek és a főuraknak közmeg-
egyezésével, »mert hallatlan gonoszúl elvetemülve, ke-
gyetlenül, tetőtől talpig fegyverben, a királyi korona
gyalázatára és kisebbségére, ravasz, vérszomjas czinko-
saival összeesküdt, és boldog emlékeztető Gertrud ki-
rályné halálában részes volt.«⁵⁾ Birtokai közül a nő-
rádi Losonczt, az erdélyi Gyekét és Széplakot (a mai

Dedrád-Szép-
lakot) Dénes
fia Tomaj Dé-
nes, a királyi
tárnok-mester
a Bánffyak
egyik őse
kapta.⁶⁾

Széplak és
vidéke volt kö-
zöttük a legte-
kintélyesebb
Határa Magya-
rónál.⁷⁾ Kezdő-
dött s a Maros
folyását követ-
ve huzodott
Vécs váráig.⁸⁾
a hol balra vá-
gott, s ott két
határjel is volt
a földben.

Nyugatra fordulva felemelkedett a Szakál hegyére,
aztán a Szakál taván vagy mocsarán⁹⁾ átmenve háladt
Dénestelkéig¹⁰⁾ és Lövér¹¹⁾ közeléig, mely jobbra
maradott a határ szélétől.

Nem messze innen egy magas hegy esett útba,
melyen átjőve a határszél majdnem délnnek csapott s
átszelte azt a nagy utat, mely Széplakról Régenbe ve-
zetett. Erre csakhamar újra egy dombra hágott, mely-

A kisebbiken a következők vannak: *Nagy(ságos) gróf*
Kord(a) Susanna Boncidara öentette) a reformata) eccle(sianak)
Isten dicsősége)re) 1800. Tehát egy másik Bánffy birtokról ke-
rült ide.

³⁾ Egyik része grófi lakosztály, a másik a gazdasági in-
téző jelenleg oroszhegyi Gergelyffy Sándor úr lakása, kinek ban-
nyiczai időzésünk alatt szíves vendégszeretetét élveztük, Nemes
Ödön barátommal együtt.

⁴⁾ Pauler szerint 1224-ben; de az »Urkundenbuch« 1228.
datummal közli azt az oklevelet, mely az adományozásról szól.

⁵⁾ Zimmermann-Werner: Urkundenbuch zur Geschichte
der Deutschen in Siebenbürgen I. 48. Az idézet Pauler Gyula
fordítása.

⁶⁾ Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpádházi
királyok alatt. II. 130.

⁷⁾ Mogorreu

⁸⁾ ad castrum Wechen.

⁹⁾ A latin szövegből nem állapítható meg teljes biztos-
sággal, hogy a hegyet és tavat hívták-e »Szakál«-nak, vagy
hogy ezek a ma is létező Szakál nevű község határán kezdőd-
tek, s úgy nevezték volna őket a faluról.

¹⁰⁾ Dénestelke (Dienusteleke) nevű község ott a vidéken
ma nincs.

¹¹⁾ Luer.

SZÁSZ-BANYICZA A BÁNFFY KURIAVAL.

től ismét nyugotra lejtett a Lucz vizéig,¹⁾ s ezen áthaladva *Bana földjével* volt határos, a hol megint határjel állott. Ezt is elhagyva a Milos patakocska közelében, jobbra tért fel észak felé s úgy huzódott arra, a hol *Bana földén* három határjegy volt. Innen egy másik kis patak (Osoiosyd) szomszédságában fennebb ment, áthaladott a Szék²⁾ völgyén s a Pizternha pataka mellett tért fel Bátos³⁾ felé. Azon is túl folytatódtott a Sajó⁴⁾ partjái, a Sajó fejeig, felhágott a Közbercz⁵⁾ hegyére, kirugott a Kelemen havasokig⁶⁾ s tovább egész Oroszországig. Rengeteg hely. Nem hiába mondja reá Pauler, hogy egész kis erdei birodalom.⁷⁾

Az oklevélben kétszer említett Bana földé azonos Banyiczával⁸⁾ Azonban az első enlítés után csaknem egy század telik aztán el, míg Banyicza névével újra találkozunk s ez 1315. június 5-én történik, a mikor a fejevári káptalan bizonyítja, hogy János fia Renold ispán a Kókényes-Renold (Kukenús-Renold) nemzetiségből *Bany* és Kozmatelke birtokait az erdélyi püspöknek hagyományozta.⁹⁾ De bizonyos, hogy a püspök egyelőre nem jutott a faluhoz, mert 1339 febr. 19-én Fejérvári János, Ozdi János, és Ozdi László, ugocsai főesperes az erd. káptalan nevében tiltakoznak a nagyváradai káptalan előtt az ellen, hogy Tamás vajda *Bany*, Komlód és Akanay¹⁰⁾ birtokokat elfoglalva tartsa, mivel azokat Tekei János fia Renold¹¹⁾ a káptalannak hagyta.¹²⁾

A tiltakozás eredménye ismeretlen előttünk s épen így nem kapunk adatokat Banyicza további uraira sem egészen 1687-ig, midőn onnan Bornemisza Tamás fizet 15 porta után 300 frt adót.¹³⁾ Még egyszer találkozunk ugyan a falu nevével, de történetére nézve teljesen lényegtelen dologban. 1410. szept. 17 ről olvassuk egy bizonyító levélben, hogy Székely Péter kozmatelki lakos Oroszfái Lászlónak Balázs nevű Régenből jövő jobbágyát Teke és Bani közt kegyetlenül megverte.¹⁴⁾

De térjünk vissza a történet mezejéről Banyicza mezeire, illetőleg határára.

Nézzünk szét az erdők alól s mindeniktől kellemes kilátást élvezünk.

Az *Avastól* a Bánffy udvar látszik szépen, a *Dósz* alól messzibbre is eltekinthetünk; de tiszta időben legszébb és legtágabb a kilátás a falu megett emelkedő *Turn* csúcsáról.²⁾ Ez az egész vidék legmagasabb pontja. Tetején háromszögellés jelző van, e körül mélyedések, s a föld piros a téglaroncoktól. A hagyományok szerint ott valaha kriptá volt, a melybe a banyiczai birtok egyik úrnőjét temették. De lehetett az valami őrtorony is Bármí volt, most csak porai maradtak s azokat is elviszi lassanként a csúcs örökösen fujdogáló szele.

A nép pedig talán még akkor is keresi a kriptá kincseit.

Mi már az alkony miatt nem élvezhattuk eléggé a fél Erdélyre nyíló kilátást. A messziségből a hegyek homályosultan mutatkoztak, — csak a Mezőség sok üres, egyhangú halma, s a közeli vidék látszott élebbben.

1) Ad fluvium, qui vocatur Lyuch. : Ebből megállapítható, hogy a nagy út Széplakról akkor is a Lucz bal partján vezetett Régenbe.

2) Zeku
3) Badus
4) Soyou
5) Cuzberch
6) Ad alpes Clementis.
7) A magy. nemzet tört. az Árp. házi királyok alatt II. 131.
8) Ha a névből az oláhos végződést elvetjük, ezt a törzsalakot nyerjük a mi a legrégebbi róla szóló levelekben is előfordul: Bany(icza).
9) Urkundenbuch I. 314.
10) A szomszéd Szász-Akna.
11) A ki azonos a fennebbivel.
12) Urk. I. 499 500.
13) Szilágyi: Erd. orsz. Eml. XIX. 235.
14) Barabás Samu: A széki gr. Teleki család oklevéltára I. 366.
15) Ezt szép társaságban jártuk meg.

Alattunk volt a völgyben a falú s azontúl a Marzaristylor völgye patakával. Kissé balra, Harasztos felé, dombok sorakoznak. Szabályos mindenik, mint valami kúnhalom s egyik-egyik mögül kis tó csillan fel. Tovább hosszú akáczsor vonúl, szembe a harasztosi erdők, alattok a falú; majd még messzébb kalandozhatunk szemünkkel, egészen a Maros mentéig. De erre már homályos a világ. A Bekecs alakját alig vehetjük ki a szürkületből; a Görgényi havasok csak kissé tisztábbak, míg fennebb a Kelemen-havasokból semmit sem láthatunk. Csak erébb, erébb. A régi szőlők még tisztán megismerhetők s mögöttük az a kettős csúcs az idecsi hegyé. Csúcsok tűnnek fel a Lucz vize mellől is. Némelyik olyan magosnak látszik az alkonyatban, mintha havas lenne. Aztán ismét közelebbi tájon nyughatik meg a szemünk. Itt van előttünk Oláh-Újfalú, s az a fehér szalag a mi átmegy rajta, a tekei nagy út.

Csakhamar ezt sem láthattuk. Egészen leszált az alkony.

Banyicza többi hegye kisebb. Tetejüket majdnem mindenütt erdők borítják. Ilyenek a *Dósz*, *Pojána*, *Mesztáken*, *Vurvu*, *Avas*¹⁶⁾ és *Rára*, melyek neveiket nagyrészt tulajdonságaiktól kapták¹⁷⁾ s már az udvar 1837-ben készült tagosító térképén előfordulnak.¹⁸⁾ Túlnyomóan oláh elnevezések. Hasonlóan azok a határ többi részei, csak egy-egy szláv határnév keveredik közéjük, míg a szász eredetű szavaknak nyoma sincs. Az oláhosodás tehát mindenestre régi lehet. A határnevek közt van különben *La Gaurj*, *La Bulu Dpe*, *Simion Irimi*, *Pe láncs*, *La sez*; van *Paro Urszuluj*, *La fuintina babilor* és *Paro Marzaristylor*.¹⁹⁾ Mind a határ más-más részének nevei, a falú nyugot végén kevéssel túl pedig egy darab helyet *Monasteria*-nak hívnak. Nem lehetetlen, hogy valamikor tényleg rászolgált nevére; de most csupán külön álló telek, néhány gazdasági épülettel. Ha csakugyan zárdafajta épület lehetett ott, akkor az talán a megszüntetett kaluger monostorok közé tartozhatott s hihetőleg külön temploma vagy kápolnája is volt.²⁰⁾

Ma Banyiczán csak fa templomot találunk; de az érdekes kis épület.

A Turn hegy aljában, az oldalon fekszik s oszlopos tornáczával messziről magára vonja a figyelmet. Egészen fából épült. Hossztengelye irányában kelet felé terjeszkedik s három osztályból áll. Csinos emléke az erdélyigót izlésű faépítészetnek. Nyugaton az előcsarnoka van, bennebb a hajó s keken az elkülönülő szentély. Úgy az előcsarnok, mint a szentély félhatomszögben záródnak s a záródások déli csúcsaitól a templomot tornácz keríti, mely a szentélyhosszúság kezdetétől az előcsarnok és hajó találkozásáig a hajó falával párhuzamosan halad. E tornácz faoszloppaira nehezedik a déli oldalon a fedél is, mely a templomot a tornáczczal közösen borítja be. Nem rég újították. A tornácz oszlopok faragottak. Kettő belőlük a templomajtóval szemben csak egyszerű függőleges gerenda a többi összetettebb és ügyesebb s fenn hónaljszerű szerkezettel háromba ágazik. Már ez az elágazás magában is előnyös dísz a templomnak s a jó benyomás még fokozódik azzal a deszkacsiptkézettel, mely a záródásoktól indulva a fedél alatt a tornácz egész hosszában végig fut. Ehhez járul a kihegyezett végű zindely fedél, majd a szentély szegleteinél a tíz lépcsőzettel lefelé keskenyedő konzol szerű dísz s a borona falak közepe táján a csavarosan hornyolt vízszintes irányú félhenger-pánt, mely

16) Avas a régi magyar nyelvben tilalmas erdőt is jelent
17) A kimondás szerint írjuk mindeniket Jelentésük: Nyires, Tisztás, Ritka stb.
18) Az eredeti térkép Gergelyffy Sándor úrnál.
19) A hét utolsót az 1837-i térképről vettük Ma is így nevezik mindeniket. A leírásuk arra mutat, hogy a térkép készítője szintén nem ismerte az oláh helyes írást.
20) Az 1837-ik térképen külön, négyszögű hely jelöli. Épület nem volt rajta. Teleknek csak azután foglalhatták.

egészen kiáll a tömör falból s csak az ajtónál szakad meg.

Az ajtó délen, a pitvarnál vezet be. Nyílása elrontott félkör s az ajtószárny bemélyített faragványai izléstelen karczolások. De lépünk be a templomocská homályos belsejébe, a melyet a hajóban északon és délen két-két s a szentélyben keleten és délkeleten egy-egy, tehát összesen hat kicsiny ablakocská gyengén világít meg.

Így is megláthatjuk azt, a mi érdekes.

A berendezés mindössze kevés. A falak mellett köröskörül egy sor egyenes hátú, kezdetleges állószéket, vagy tán inkább az állók számára való könyvtámaszt helyeztek el. A közepén beterített asztal áll; rajta néhány Cyrill-betűs könyv, kereszt, mellette egy gyertyatartó van, mely érdekes tárgya lehetne akarmelyik néprajzi múzeumnak. Nagyon primitív és eredeti. Tu'ajdonképen egy méter magas, faragott czifra bot, melynek talpat csináltak s széles fejére ragasztják a gyertyát. Sokkal furcsább és izléstelenebb ennél a hajó boltozatról az asztal fölé csüngő facsillár. Meglepő, majdnem komikus és szinte leírhatatlan. Törzse a padlástól lenyúló színes, vékony rúd, melyet rendetlenül össze-vissza fűrtak s minden ilyen fűrásba vékonyabb pálczikát helyeztek, ezek közül némelyikbe ismét még vékonyabb vesszőt illesztettek s a pálczikák és vesszők végein szentképek, madarak és gyertyaszálak váltakoznak a legnagyobb összevisszaságban.

Több figyelmet érdemelnek ennél a festmények. Az egész templom tele van velök. A hajó boltozat gerinczvonalán a kelet-nyugoti irányban húzódó Cyrill-betűs felirat a képeknek általános megnevezése. A képek a két boltszárnyat, a pitvar és szentély választó-falát elfoglalják. Tárgyukat a festő Jézus, az apostolok és a szentek életéből merítette. Gyenge dolgok; csak az ikonostasis apostolai jobbak. Ezek félköríves oszlopocsarnokban állanak, melynek egyes oszlopközei bemélyedtek. Állásuk és arczkifejezésük nyugodt, s redőzetes ruháikra a zöld, fehér, palaszürke és cinóber-vörös színek uralkodnak. Mind kitünő zsidó fajképek.

Nagyon eltér a sablonos ábrázolástól a hajóban néhány női szentkép, s azokkal szemben az ikonostasis egyik külön álló, felfüggesztett képe, melyen a karácsonyi jelenet pásztora oláh öltözetben viszi ajándékait, s közvetlen mellette oláh asszonyok fűrosztják a dicsfényes kis Jézust.

A pásztor jobb kezébe fogott botjával kapaszkodik előre. Fejét hegyes, sötétbarna báránybőr süveg fedi, s hasonló színű daróczbundája a felső lábszár közepéig ér. Fehér nadrágja térdén alól át van kötve s alól ismét a booskorba kötötte be. Hátán üstöt, s egy madzaggal kétszer átkötött csomagot emel. Kissé meghajlik a teher alatt, melyet jobb kezével tart egyensúlyban, s ezzel markolja a botot is, — míg baljával előre mutat. A fűrosztó asszonyok mellette állanak. Egyikök kerek tál fölé tartja a glóriás, meztelen Jézust, a másik egy kannából vizet önt reá. Fejüket fehér keszkenő takarja, könyökig feltört uju fehér ing van rajtuk, s erre a vállnál elkeskenyedett és a mell felső részén levágott, keresztfűzős, piros mellény jön. Végül sötétkék alj és szennyes sárga kötény egészítik ki a ruházatot.

Ez érdekes képek korát — sajnos — nem tudjuk meghatározni. Annyi kétségtelen, hogy a festő a ruházati mintát nem a banyiczai oláhok népviseletéből vette. Bizonyosan még az átszállítás előtt festették. A hagyományok szerint ugyanis a templomot *Bilakról* — szinte Besztercze mellől — hozták ide.¹⁾ De a hagyomány semmit sem tud az átszállítás koráról, és erre

az egyháznál nincs semmi adat, sem magán a templomon nem találunk utba igazító felíratot. Évszám is csak a szentély edénytartó szekrényén van; de az az *An 1765*-tel²⁾ csupán a szekrény kifestésének idejét jelöli. A képek keletkezési korának meghatározásáról tehát le kell mondanunk, s a templom átköltöztetésének idejére nézve is tisztán feltevésekre vagyunk utalva. A jelen nemzedékből vagy ennek közelebbi őseiből az áthozást senki sem érte meg; de az nagyon rég még sem történhetett, mert a hagyomány tudja még a falu nevét, a honnan a templomot szállították. Az első pozitív adatott róla az 1837-beli tagosító térkép nyújtja, mely a mostani helyén jelöli meg. De az áthozatal ennél sokkal előbbi, s nagyon valószínű, hogy a múlt század első felében történt, a mit némileg támogat egy másik feltevés. Volt a templom előtt egy óriási körisfa, melyet csak pár éve vágtak ki. Törzs- és gyökér maradványai most is láthatók. Törzskerülete van 9–10 méter. A levágás után kevéssel 147 évgyűrűt számláltak meg rajta, s akkor a széléhez közel a számításba belévetettek. A hatalmas fa lehetett 160–170 éves, s így feltehető, hogy a templom áthozatalának emlékére ültették. Megfogant, megnőtt, s végre egyes korhadó ágai veszélyeztették a templomot és haranglábját. — Ha valószínűnek is fogadjuk el azt, hogy a templomot csakugyan a múlt század első felében szállították Banyiczára, építése idejével még akkor sem jövünk tisztába. Csak sejtethetjük, hogy a XVII. század folyamán keletkezett, s építője előtt valamelyik Bilak környékén levő kőtemplom állhatott mintául. Tagadhatatlan azonban, hogy sok ügyességgel dolgozott, — a minék bizonyossága az a majdnem művészi, szőlőfaragványos, áttört gótikus ajtószárny, mely az ikonostasis három nyílása közül a középsőt díszíti.

Az egyszerű harangláb egészen külön áll a templomtól. Kissé megdőlt, s úgy hajlik a falú felé, mintha mostani helyéről bennebb kívánoznék. Lehet, hogy pár év alatt bennebb is kerül; vagy ha esetleg a tervezett új templomhoz tornyot építenek, akkor a kis templommal együtt sorsára marad. Ki tudja, mi lesz velök?²⁾

II.

(Kozmatelke. Régi magyar lakói és birtokosai. Temploma. Építkezések nyoma a templom mellett. Barcsay Akos fejedelem emlékjele. Az emiétről. Barcsay haláláról. A megöletés előzményeiről és helyéről.)

Ha Banyiczáról nyugatra indulunk, az *Avas* mellett jóféle vendégmarasztó mezősegi úton haladunk ki a hegyen. Szerencse, hogy nincs esős idő. Így a göröncsöken előre baktatva, elérjük a tetőt, a hol egy árva kőkereszt szomorkodik, s pár lépéssel ezt is hátra hignyva, a gödörben *Kozmatelke* áll előttünk. Mezősegi minta-falú. Rendetlen, törpe, füstös házait csupa mező környezi. Kisebb kertjei vannak ugyan, de már erdeje nincs. Csak a banyiczai *Avasból* látszik egy darabocská, — tán azért, hogy kívántassa a hulladékfát.

A falunak egyetlen jó kúria külsejű kőháza van³⁾ s az is a falú egyetlen magyar családjáé. A többi szinte mind vályogolt, törpe sövényház. Külsőleg majd mindegyik szegényes, bár egyrészőkben jó módu oláhok laknak, kik közül a *Koncz*, *Préda* és *Mán* családok állítólag nemesek. Lehet; sőt az első bizonyára eloláhosodott magyar család.

A faluról — sajnos — nem találunk bővebb adatokat, de minden jel arra mutat, hogy *Kozmatelke* oláh lakossága egyáltalában nem őstelepes. Már Banyiczánál láttuk, hogy 1315-ben Renold ispán e falut is az erdélyi püspöknek hagyományozta. Ekkor *Kozmatelke*³⁾ néven fordul elő; tehát elnevezése magyar, s

¹⁾ Ilyen templom költöztetések Galicziában is fordultak elő, hol a XV. századból eredő falemplomok is vannak.

²⁾ Régebben az aranykúti Dorgó családé volt. Most Pataky György birtokos tulajdona.

³⁾ *Kozmatelke*.

magyar a legrégebből — 1407-ből — ismert lakója Székely Péter is.¹⁾ Több, mint negyven évvel ezután — 1448 január elsején — ismét látjuk a falú nevét egy levélben, melyet harinai Farkas Miklós irt szentkirályi Bolgár Lászlóhoz. Arra kéri benne, hogy egy *kozmatelki* jobbágyának ellopott s *Zabajthon*²⁾ megtalált ökrei ügyében igazat szolgáltatasson. A jobbágy nevét nem ismerjük, de az már a fennebbiekből bizonyos, hogy a falunak 1315-től 1448-ig ismert birtokosai, — s részben lakói — magyarok voltak. Csak a még régebben élt Renold ispán volt szász, s az ő révén lakhattak itt szász jobbágyok is.

Még ezekből a régi időkből maradt fenn Kozmatelkének egy — most már izléstelenül átalakított épülete, a görög. kath. templom. Ott fekszik a falú közepe táján. Csak 1898. augusztusában vetkeztették ki valami tudatlan kömivesek régi külsejéből. Már akkor sem volt műemlék, — csak emlék. A fedelét megakarták újítani, s a fal egy része is ledőlt. Akkor elhatározták a gyökeres újítást. Az egész falat fennebb emelték, a nyugoti ajtót magasztították, új ablakokat vágtak, s a régiakat kiszélesítették.³⁾ Elképzelhető, hogy ennyivel néhány tudatlan ember még igazi műemléket is mivé ronthat. — Most leginkább csak a templom főalakjából látszik, hogy régi épület. Szentélye szabályszerűen keletre fordul, s egy hajója van, mely északon megtörés nélkül olvad egybe a szentélylyel. A találkozást csak az a törpe gyámoszlop jelzi, melynek a déli oldal megfelelő támaszával a diadalív nyomását kellett volna felfogni. Azonban az igazításkor a templomban sem diadalív, sem boltzat vagy mennyezet nem volt, s a templom belsejét egyenesen a zsindefél védte. Egyáltalában a szentély négy gyámoszlopának s az egész templomnak feltűnő törpésége azt gyaníttatja, hogy itt vagy félbenmaradt, vagy már egyszer megtörpített épülettel van dolgunk. Feltevésünket támogatja a szentély egyetlen déli ablakának magasra felnyúló, — repedés alakban mutatkozó, — berakott csúcsíve, — melyet most — kibontva — körívessé alakítottak. Ugyane mellett bizonyít a hajó déli betömlött ajtaja. Ezt kívülről alig lehetett észrevenni, de belül — kivált most, az újításkor — igen jól látszott. Az ajtó a falhoz aránytalanul magas volt. Egy méter híján a fedélig ért. Semmi dísze, tagozása nem volt; eredetileg is egyszerű ívelt falrész lehetett, látszólag tompa csúcsíves alakítással.

Miután a diadalív befejezetlen, az ablakokat berakták, vagy átídomították, s a déli ajtót is befalazták: nehezen dönthető el, hogy az épület félbenmaradott e, vagy későbbi pusztulás kényszerítette egykori gondozóit, hogy korunkra ily csonkított alakban hagyják. Mert az épület csonka és szegényes. Kívülről csupán gyámoszlopai mutatnak befejezettséget, de ezek is törpék, s diszitménytelenek. Csak a nyugati bejáraton látszik művészi kéz nyoma, a hol szép télköríves, tagozott kőajtó vezetett a templomba. Igazán sajnálatos, hogy a mostani átalakítók az ajtó zárókövét úgy el törték, hogy a régi helyére többet be nem illeszthető, s így a templom egyetlen dísze is megcsorbult és elvesztette becsét.

Ez az ajtó még a román stílt képviselte, s ilyen izlésű volt a szentélyzáródás keleti ablaka is, melynek 40 cm-ternyi magasságát és megfelelő csekély szélességét most bővítették a többivel egyenlővé. Minden egyéb részlet gótikus; de mind szegényes, díztelen és gyarló. Falképek nem voltak sehol, — sőt legalább egyelőre a néhány kezdetleges, fára festett görög feliratos szentképet is kitétték a harangláb közelébe, úgy, hogy csak »a mozdíthatatlan butorzat« maradt benn.

¹⁾ Zimmermann-Werner: Urkundenbuch I. 500—501. Akkor a falu nevét Cosmatelcy-nek írják.

²⁾ Valószínűleg a maros-tordai Szabad.

³⁾ Mi éppen az igazítás idején jártunk a faluban.

Az is művészi becs nélkül való. A szentély déli falába egy csúcsíves vak fülke mélyed be, s csaknem alatta egy másik sötétlik. Egyiket sem párkányozza semmi. Az alsót oldal irányba is bevágták, úgy, hogy az üreg egy részét a téglák és kövek rejtik el. Szembe nézve szabálytalan négyzetre illesztett háromszög alakot mutat. Majdnem ezekkel szemben az északi falban is láthatunk egy más, kisebb, törpe-csúcsíves fülkét, melynek szomszédjában idomtalan, nagy vak mélyedés díztelenkedik. Mig a három fülke a templommal egykorú, addig ezt jóval később, éppen oly kevés izléssel és tudással vágták, a milyennel most az átalakítást végezték.⁴⁾

A templom északi oldalával párhuzamosan a földben falmaradványokat találtak. Mi már nem láthatuk ezeket, csak az irányt mutatták. Első perczen hajlandók lettünk volna azokat egykori templomkerítés alapjainak tartani; de a falhoz oly közel vannak, hogy inkább hihetjük, miszerint a templomot kezdték előbb itt alapozni. De gondolhatnók azt is, hogy az egy nagyobb szabású megsemmisült templom alapfala, a melynek romjaiból épült aztán a maig fennmaradt, átalakított, kisebb egyház. Mindenesetre mind a két feltevés csak sejtésen alapul, melyet a templom körül végzendő ásatások tudnának igazolni, vagy kétségtelenül megdönteni.⁵⁾

Van Kozmatelkének egy másik, ennél újabb, mégis elég régi, egyszerű és szomorú emlékü nevezetessége: egy fakereszt. Közel van a templomhoz. Előbb csak a tetejét látjuk az útról, — az alját csalánonok és tövisek takarják el a szem elől, melyekben térdig gázolunk körülötte.

A hagyomány azt állítja, hogy ez *Barcsay Ákos*nak, a meggyilkolt fejedelemnek, emlékjele. Ezt ugyan hirtelen aligha tudná valaki bebizonyítani, de a vidék úgy hiszi, s szívósan ragaszkodik hozzá, hogy Barcsay megöletése Kozmatelke határában, mások szerint a harasztosi kis erdőben történt.

Magát az igénytelen emléket nem annyira a kegyelet, mint inkább a babona tartja ott. A falú oláh népe azt hiszi róla, hogy az egy király sírfája, s ha meg nem őrzik, és nem gondozzák, akkor a jégeső elveri a határt. Tán elejétől fogva ez a jámbor babona tartotta meg a »Borcsai király« sírfáját; de jó így is. A népkegyelet inkább legyen babonás, mintsem ne létezzék.

Uj. Nemes Ödön rajza.
A BARCSAY ÁKOS FEJEDELEM ÁLLÍTÓLAGOS SIREMLÉKE KOZMATELKÉN.

Különben úgy az emlék története, mint Barcsay Ákos halála helyének kérdése még tisztázatlan. A mostani keresztet 1886-ban Váradi Simon, — egy eloláhosodott magyar ember — faragta, de azelőtt régesrégén állott már ott ilyen. A nem rég nagyon öreg korában elhalt kozmatelki görög kath. pap mintegy hetven évvel ezelőtt, mikor egész fiatalon oda került a faluba, már egy rothadásnak indult sírfát talált ott, s

⁴⁾ Valamivel részletesebb leírás az Archaeologiai Értesítő XVIII. kötet, 5. sz. 435—436. oldalán.

⁵⁾ A harangláb második harangján a felirat áll: VOX DOMINI IN VIRIVTE. Úgy az ilyen jelmondatok használata, mint a betűk alakja, leginkább a XVII. századra utalnak.

azt megújította.¹⁾ Ez 1830 táján történt. De ha az akkor ott talált kereszt korhadó félben volt, annak is kellett legalább 30—40 évesnek, sőt még többnek is lennie, mert azon a környéken a kereszteteket gyertyán- és cserfából faragják, s azilyenek ennyi ideig jól megtartanak. Az bizonyos, hogy *Kövári László* félszázaddal ezelőtt már azt láthatta és Erdély Régiségeiben azt említi, a melyet Keczán — a pap emltetett.²⁾ Munkája új kiadásába változtatás nélkül veszi át rövid leírását,³⁾ s a Barcsay megöletését saját műve — „Erdély története” — alapján beszéli el.⁴⁾ Az esemény előadásában Bethlen Jánosra hivatkozik, csakhogy Bethlen János az általa idézett helyen egy szóval sem mondja, hogy Barcsayt kozmatelkére temették volna. Csupán a megöletését adja röviden elő, s a helyét Répához teszi. Kövári szintén azt írja, hogy a fejedelmet Répánál lötték át, de hozzá teszi, hogy »ott hevert, míg a kozmatelki lakosok el nem temették.«⁵⁾ Azt már aztán nem magyarázza meg, hogy miért temették el éppen a Répától 20—25 km-re lakó kozmatelkiek.

Magát a gyilkosság tényét a régebbi történészek is majdnem teljesen összehangzóan beszélik el, s az egykorúak a helyét mindnyájan Répához teszik. Közülök leginkább meg kell rostálnunk a *Bethlen Miklós* tudósítását. Ő kissé regényes szint ad a megöletésnek. Azt állítja, hogy Barcsait vadászat színe alatt csalták ki Görgényből Répára, s úgy tették el láb alól. A nélkül, hogy ezt az állítást hosszasan mérlegeljük, kimondhatjuk reá, hogy nem egyéb kőszá hibából faragott mesénél, Bethlen Miklós az esemény idején nem volt itthon. Akkor végezte külföldön tanulmányait, s így kitudja hányadik forrásból kaphatta értesüléseit? Tudjuk, hogy az előkelő emberek elvezéséről minden ily alkalommal sokféle változatban kering a hír, s neki valószínűleg valamelyik barátja írta meg jóhiszemű értesülését. A fiatal Bethlen aztán — kivált ha Görgény meg Répa vidékét, s Barcsay helyzetét nem ismerte, könnyen hihette a hozzá jutott — különben elég hihetőnek látszó kőszá újságot. Később, itthon bizonyosan meghallotta a másik általánosabb verziót, s ha mégsem említi, annak magyarázatát — nézetünk szerint — abban kereshetjük, hogy inkább hitte azt, a melyet leírt, s azt kívánta másokkal is megismertetni és elhitetni. De csak Répa és Görgény vidékére kell gondolnunk, s ha még egy pillantást vetünk Barcsay állapotára: lehetetlen, hogy Bethlen Miklósnak, ez esetben, hitelt adjunk. Tudjuk ugyanis, hogy Alsó- és Felső-Répa környékén csak azok a vadak élnek, melyek Görgény-Szt-Imre vidékén, s a két falu Görgénytől 25—30 km-re észak-nyugatra, a Marostól jobbra, benn a hegyek között fekszik. Jó útjuk most sincs; akkor még olyan sem lehetett, a milyen ma van. Már most ki tudná el hinni azt, hogy Barcsayt a vadakban bővelkedő Görgény vidéki erdőktől 25—30 km-re elcsalhasák vadászni, — olyan erdőkre, a melyek vadjait nagy számmal találja a közelben is, — *akkor midőn ő Görgénybe internálva volt?* Nagyon jól tudta, hogy távozása büntetést von maga után, s éppen ezért nem tehető fel, hogy egy bizonytalan értékű kirándulással egyenesen kihívja maga ellen azt.⁶⁾

Sokkal hitelesebbnek tarthatjuk egy másik egykorúak *Bethlen János* kanczellárnak, — Mik-

lós apjának — a nagy államférfiúnak, tudósítását. Minden regényességet mellőzve, nagyon röviden úgy adja elő az esetet, hogy Kemény János Barcsayt fedezet alatt Görgényből Kővár felé indíttatta, de az útban megölték s Répán a parasztok nyomoruságos módon temették el.⁷⁾

Lényegében teljesen egyezik evvel — csak valamivel bővebb, a másik egykorúnak, *Szalárdi János*nak, a leírása. Szalárdi szerint is — Kővér Ferenc asztalnok és Váradai Jónás kapitány kíséretére biza — Kemény indíttatta Barcsayt Kővárba, »Budai Zsigmond nevű máramarosi nemes emberrel együtt.« Egy szekérbe hányták, megvasalták s oda lakatolták őket, — a mint Szalárdi beszéli — »hihető azért, valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék.« Azonban mikor így Répáig értek, »nagy véletlen reájok ütének, s a szekeret ottan felvervén, nóha nagy reménykedéssel reménykedének ha ugyan meg kellene lenni szedjék fejüket; de azok neki dühödten meglövöldözvén, vagdaltván, őket megölték vala. Kiknek tetemeik a falu lakóitól ugyancsak ott, a falu pellengére mellé egy veremecskébe eltakarítottak vala.«⁸⁾

Amint látjuk, a két tudósítás a lényegre nézve teljesen egyezik. Mind a kettőnek írója az esemény idején itt élt Erdélyben, s közvetlenebbül értesültek, mint Bethlen Miklós. Ezt mutatja is különösen Szalárdinál az, hogy megtudja nevezni a kísérőket, s meg lehetős bőven részletez. Nagyrésztben utánok indulnak a többi történészek is, s átveszik, vagy legalább is felhasználják tudósításaikat. Egyenesen az ő előadására támaszkodva ír *Benkő József*⁹⁾ és *Budai Ézsaiás*,¹⁰⁾ s szóról-szóra Bethlen Jánost használja fel *Katona István* nagy munkája is.¹¹⁾ De már ezeknél sokkal előbb, sokban egyezik a Bethlen János és Szalárdi előadásával Bethlen Miklós kertársának, *Cserei Mihálynak*, elbeszélése. Közel egykorú volt ő is, bár távol élt az események színhelyétől. Ott említi meg Barcsay halálát, a hol a nagyszöllősi csatáról s Kemény János elestéről ír. Szerinte »visszaadta az Isten neki igaz kölcsönrel a jámbor, kegyes Barcsay Ákos fejedelem ártatlan halálát, kit nem régen Görgény várából hamis hit alatt kicsalván, az úton Thorda vármegyében, Répa nevű falu mellett diribről darabra vagdaltatta, kegyetlenül megölette s közel a falu pellengéréhez temettette.«¹²⁾

Ezzel a harmadik fontosabb kútfő sem ért egyet Bethlen Miklóssal. Csak a helyre nézve egyeznek meg vele, s még abban is, hogy a gyilkosság pontos idejét egyik sem tudja. Erre nézve mi sem lehetünk egészen tisztában, de néhány régebbi író dátumát feltétlenül el kell vetnünk, vagy azokra legalább is nem támaszkodhatunk. Közük legelső helyre tehetjük *Felmer Martont*¹³⁾, a ki még május 12-én megöletti Barcsayt. Csak általánosságban mondja Benkő József is juniust, Katona István junius végét, s ennél előbb semmi szín alatt sem történhetett.

De lássuk az előzményeket.

Kemény 1661. június 6-án mutatta be a megyesi országgyűlésnek a Barcsay árulása kétségtelen bizonyítékait.¹⁴⁾ Mivel Barcsay világosan megszegte térítvényét.

¹⁾ Joannes Bethlen: Rerum Transsylvanicarum libri quatuor. MDCLXIV. 227. old.

²⁾ Szalárdi krónikája VIII. könyv, 2. rész 609—610.

³⁾ Josephus Benkő: Transsylvania etc. Vindobonae. MDCCCLXXXVIII. I. 293.

⁴⁾ Magyarország története. Készítette Budai Ézsaiás. Debreczen, 1808. I. 284.

⁵⁾ Stephanus Katona. Historia critica regum Hungariae. stirpis Austriacae, Tomulus XIV. Ord. XXXIII. 239—240 old.

⁶⁾ Cserey Mihály Historiája. Ujabb Nemzeti könyvtár. 10 old.

⁷⁾ Primae lineae M. Principatus Transsilvaniae Historiarum etc Martinus Felmer. Cibinii 1780.

⁸⁾ Szilágyi Sándor. Erdélyi országgyűlési emlékek. XII. 59—60.

¹⁾ Keczán Izidor székesfehérvári kir. törvényszéki bírónak, mint a volt pap fiának, 1898. október 6-ról kelt szíves közlése.

²⁾ Kövári: Erdély régiségei. Pest. 1852. 276. oldal.

³⁾ Lásd Kövári: Erdély építészeti emlékei 327. oldal.

⁴⁾ Kövári: Erdély története. V. 110.

⁵⁾ Erdély régiségei. 278.

⁶⁾ Éppen így nem — sőt még kevésbé hihető a hagyományból az sem, hogy Barcsay a harasztosi kis erdőben vadászni volt, mikor megölték. Csak olyan beszéd, mintha valakiről azt mondanók, hogy Tordáról Felékre ment sőt venni.

a gyűlés felhatalmazta Keményt, hogy »obligatioja szerént járjon el«, — a mi egyértelmű volt a kivégeztetés megengedésével. Már ekkor készült a török betérés. Egész biztosra vehették. Kemény csakugyan félt is tőle és Bécsből segílyt kért, de mire azt ott június 26 án megígérték, itt Erdélyben a nyakán volt a török. Június 28 án egyik török tábor a Körös völgyén Bánfihunyadhoz ért, a templomhoz menekült magyarságból 2000-et gyilkolt le, s július elsején Kolczvár felől is berontott 500 jancsár, kik július 4-től 7-ig Hátszeg vidékét rabolták és égették.¹⁾ Kemény tudta, hogy a törökök ellene — s talán Barcsay érdekében mindent megtesznek, és nem ok nélkül kételkedett Barcsayban, mert csak nem rég fogták el annak leveleit, melyekkel a szebeni és brassai szászokat elszakadásra izgatta²⁾ Komolyan tarthatott attól, hogy Barcsay nem sokáig marad a görgényi udvarban, s neki veszélyes ellenfelévé válhatik. Biztosabb helyre akarta vitetni, s egyelőre aligha volt egyéb szándéka vele.

A köztudatban már akkor megvolt az a meggyőződés, hogy a törökök Barcsay kiszabadítására jöttek be. Mikor tehát Kemény elrendelte a Barcsay Kővárba szállítását, bizonyosan utasította kíséző tisztjeit, hogy az esetleges kiszabadítást akár Barcsay élete árán is megakadályozzák. Mármost elrendelte az átszállítást, s közbe jött a beütések híre, melyet minden felé tudatott. Így érkezhetett hír Görgénybe is, s aztán úgy látszik, hogy a kiszabadítástól félve onnan mentek a már elindított Barcsay után, s az útban ölték meg.³⁾

Lehet, hogy Kemény János nem rendelkezett egyenesen a megöletés felől. Még július 3-án tehát a a gyilkosság után levélben óvja marosujvári táborából Barcsayt a nyugtalankodástól, és megírja, hogy hagyjon békét az izgatásoknak »s ne igyekezzék konkolyt hintegetni mások buzája közé.« A gyilkosság napjának pedig 1661 június 30 at mondják.⁴⁾ Kemény marosujvári levele és e közt tehát a negyedik nap telt le, s ez bőven elég arra, hogy a Barcsay halála híre az alatt Maros-Ujvárig eljusson. Tehát ha Kemény július harmadikán még sem tudott róla, úgy egyenesen azt kell hinnünk, hogy ő a megöletésről vagy legalább annak ily módjáról nem rendelkezett. De nem is volt szüksége, hogy azt olyan orvúl, alattomban hajtassa végre. Hatalmában volt hogy nyíltan meg tegye, és eljárását sokban igazolhatta volna az előzményekkel, Barcsay titkos igazolásaival, s a török beütéssel, melyet a közvélemény amúgy is Barcsay érdekében tett erőszakoskodásnak tartott. Ott volt végül az országgyűléstől nyert felhatalmazása, mely a törvényes színt is megadta volna eljárásához. A koczkat rég elvetették, s most ugyszolván kényszer hajtotta, hogy erőszak ellen erőszakot alkalmazzon. Mójában állott, hogy ne az orgyilkosságot válassza eszközül.⁵⁾

Ezek után még csak a hely kérdéséről kell szólnunk valamit.

Láttuk, hogy a legtekintélyesebb egykoruak s az

¹⁾ Katona: Hist. crit. r. Hung. st. Austr. Tom. XIV. Ord. XXXIII. 141. old.

²⁾ Erdélyi országgyűl. emlékek XII. 60.

³⁾ Legáltalán Szalárdy elbeszéléséből azt olvashatjuk ki, hogy a gyilkosságot nem a Görgényből vele indult kíséret hajtott végre. L. fennebb.

⁴⁾ A magyar nemzet története. VII. kötetben *Acsády*: Magyarország története I. Lipót és I. József korában, (1657-1711.) Hivatkozik Kraus krónikájára (Fortes rerum Astricarum IV. 151.) s a Pálóczy-Horváth naplóra (Magy. tört. emlékek. Irók, XXXI. 219.) *Szilágyi* s Erdély Történetében nem mond biztos napot, s *Kövári* sem.

⁵⁾ Ha a marosujvári levél dátuma egészen helyes, úgy nem hihető, hogy a megöletés akkor Kemény tudtával történt. Még lehetne egy eset: az t. i. hogy a gyilkosság tudtával, de később történt. Azonban ez azért nem valószínű, mert érdekében állott Barcsayt minél előbb elszállíttassa, s nem hihető, hogy azt halasztgatnia volna.

újabb írók csaknem mind *Répat* mondják Barcsay halála helyének. ⁷⁾ Egyedül *Husztai András*⁸⁾ írja a mult század végén, hogy a kísérek Barcsayt *Szokoly* határában⁹⁾ ölték meg, s aztán a parasztok *Kozmatelkére* temették.¹⁰⁾ Husztai azonban nem hivatkozik semmiféle forrásra, s így nem tuhatjuk, hogy állításának mennyi alapja van.¹¹⁾ Rajta kívül még csak a hagyomány szől *Kozmatelke* mellett, s ha ezekre támaszkodva mi is mellette akarnánk dönteni, akkor kétségkívül gyenge alapokra építenénk. Husztai csak állit, s a hagyomány változó. De mégis van okunk, hogy legalább a lehetőségét feltegyük, s ez az, hogy Görgényből Kővárba sokkal egyenesebb s rövidebb az út *Kozmatelke*, mint Répa felé. Alig hihető, hogy a sürgösen indított fogoly fejedelmet oly nagy kerülővel akarták volna rendelkezési helyére vinni. Éppen akkor, midőn Kemény szükségeseznek látta, hogy az a biztosabb Kővárba hamar megérkezzenek.¹²⁾ Ez az egy körülmény megengedi, hogy *Kozmatelket* ne hagyjuk ki egészen a számításból, s ha az általunk eddig ismert adatok alapján¹³⁾ nem is lehet mellette döntenünk, a lehetőséget hisszük.

Majd a történetírás nyomozni fogja az esemény pontos színhelyét, s akkor a kutató előtt Barcsay kozmatelki kereszije legyen figyelmeztető jel. Ha aztán új adatok kerülnek napfényre a fejedelem rejtélyes haláláról, úgy tán elesésének helye sem lesz többet kérdéses, s a kereszt akkor vagy emlékek marad, vagy tilalomfa lesz azok számára a kik könnyen hisznek.

III.

Magyar-Fülpös. A falu fekvése. A reformátusok régi tepslopa: Mennyezet festések 1642-ből. Magyar motívumok. Felirat. János asztalos. Magyar ruhás festett alak a déli ajtószárny hátán. A templom belsejének részletei. Kőfülke. Padok. Urasztala. Régi lóczák. A falu történetéből.)

Kozmatelkéről egy völgy nyílik *Tancs* felé, s azon le tühető út vezet *Tancson* át a *Szász-Régent* *Kolozsvárral* összekötő mezősegi főútra, a mely érinti *Magyar-Fülpöst* is. Mi azonban nem egyenesen ezen jutottunk *Fülpösr*, hanem *Banyiczáról* *Harasztoson* át a *harasztói* erdők szélein gyalogoltunk ki, s a hegyéleken igyekeztünk előre, hogy rövid útat nyerjünk. Számításaink azonban előre nem gondolt körülmények oly szépen elrontották, hogy a tancsi szőlők mellett a falú alsó végéhez kellett lekerülnünk, s aztán a *harmatos réten* egy gyalog ösvényen át értünk a kőútra. Csak a hegyekről láttuk *Tancsot* régi templomával, s a *tancsi Földvárnyak* udvarházával, mely most *Teleki Jánosé*.

⁷⁾ Az újabbak közül *Szilágyi* Erdély történetében, s az Erd. Orsz. Gyűl. Emlékekben. Kövári előbb idézett munkájában, s legutóbb *Acsádi* és fennebb idézett művében a felsorolt kútfőkre támaszkodva mind *Réparól* beszélnek. Kövári is csak az eltemetést teszi *Kozmatelkére*, de minden bizonyítás nélkül.

⁸⁾ *Husztai András*: Ó és Új Dáciaia Betsben, 1791. 275 old.

⁹⁾ *Szokoly* Kolozsmegye tekei járásában *Kozmatelke* szomszéd faluja.

¹⁰⁾ O *Kozmának* nevezi a falut. Oláhul úgy hívják most is.

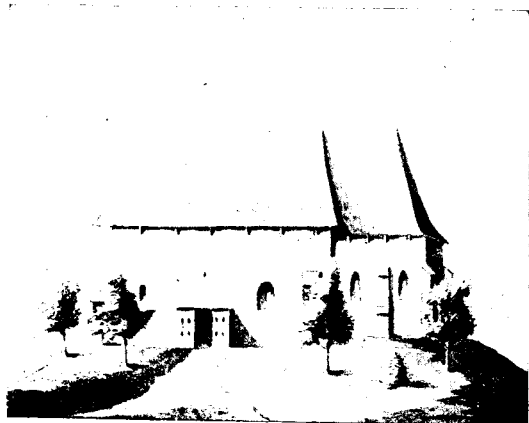
¹¹⁾ A *Deutsche Fundgruben* három kötetében a szász krónikásoknál a megöletés idejére vagy helyére nézve szintén nem találunk semmit.

¹²⁾ Ifj. *Teleki Mihály* kéziratban levő naplójában (1703-1720-ig) igen sokat jegyzett fel ide-oda utazgatásáról *Kővár*ból *Régen* és *Gernyeszeg* felé jövet ő is írja, hogy ájtott *Kozmatelkén*. Tehát — ha főút nem is volt — használták ezt, s feltehető, hogy *Barcsayt* is arra indíthatták, mert erre volt közelebb.

¹³⁾ A már fennebb elősorolt forrásokon kívül még csupán mellékesen megemlíthetjük *Aranyos-rákosi Székely Sándor* »Erdélyország történetei-t. O »*Kozmatelke* és *Répa* közt« öleti meg *Barcsayt* (201 old.) Ez a közvetítő eljárás mutatja, hogy ő a helyszínt egyáltalán nem ismerte. Szintén egész lényegtelen az a mit erről *Chetianu Ambrus* dr ír a balázsfalvi főgimnázium és tanítóképző 1892-93 évi értesítőjében. (»Uncle cosnocinte despre Campie«) Végre a faluban beszélnek arról, hogy a meghalt öreg papnak egy régi könyve volt, melyből kitűnt, hogy *Barcsayt* csakugyan *Kozmatelkére* temették. Azonban fia *Keczan Izidor* sz.-fehérvári kir. törv.-széki bíró levelében arról értesített, hogy ez pusztá mese beszéd.

A nagy úton alig 2—3 kmt. kellett hogy haladjunk s Kolozs-megyéből Maros-Torda észak-nyugati szegletébe: *Magyar-Fülpösre* jutottunk be.¹⁾

A falu egyik fele az országút hosszában nyúlik el. Ez az újabb rész. A másik — a régebbi — balra marad, benn a szőlőhegyek alatt. Mondják, hogy legelőbb a falú még künnebb — a »Telek« nevű határ-részen feküdt, s úgy költöztek a lakói bennebb. Tény az, hogy a mai falu-helyet is mindinkább oda hagyják, s az országút két oldala évről-évre jobban népesül.²⁾ Arra huzódnak, a hol a forgalom van.

Ifj. Nemes Ödön rajza.

A MAGYAR-FÜLPÖSI REF. TEMPLOM DÉLI OLDALA.

Benn, az országúttól félre, a falú északi végén egy ponkon áll a református magyar lakosság temploma. A czinterem gyümölcsfái úgy el rejtik, hogy a faluból is alig látjuk meg. De nem hiában rejtegetik, mert ebben az igénytelen kis épületben van Magyarország e XVII. századból való egyik legbecsebb műemléke: egy gazdag és izléses, magyar motívumokat tartalmazó változatos, díszes mennyezet festmény.³⁾

Nem igen tud róla a világ. Alig egy éve, hogy irodalmilag is említés történt róla,⁴⁾ de attól fogva a falú református lakóin kívül aligha látta valaki. Azonban nem csoda. Már maga a templom is, a mely ezt a ritka becsü emléket őrzi, oly egyszerű, hogy kívülről reá nézve inkább magas fehér falai és meredek sátorfedele ébresztenek iránta figyelmet. Közéleben⁵⁾ a czinteremben áll a haranglábja két mult század elejéről való haranggal. Ott megy fel az ösvény mellette a dombon a templomba.

A templom hajója tiz méter hosszú s ennek hét méternyi magas falait a déli oldalon csak két ablak töri át.⁶⁾ Közülök azon, a melyik a szentély felől van, jól látszik, hogy nem rég tágitották, s akkor vették félkör-ivesre is, míg a nyugat felé eső szűk, lőrészterű ablakocská eredeti alakjában maradt. Szintén így maradtak a hajó támasztó pillérei. Ilyenek vannak a nyugoti homlokzat két szegleténél, délen a hajó és a szentély találkozásánál, s ilyen a hajó északi oldalán a délinek megfelelő támasz is. Legtörpébbek a homlokfal gyámjai, s úgy ezeknek, mint a déli oldal támaszainak semmi törése sincs. Már a szentély két déli gyám-

oszlopa jóval tagozottabb és magasabb. Egy méter hián mind a kettő a fedél aljáig ér fel, s ilyen magasra nyulik a szentélyzáródás három támasza is. Tetejét minneneknek kőlap borítja, a mit az utóbbiaknál a törésekhez is alkalmaztak. A szentély északi oldalán nincsen támasz. E helyett másfél méternyi magasságban a falból mintegy fél téglá szélességre kinyuló párkányt találunk, melyné — a mint kivehető — bolt-hajtás kezdődött. Bizonyosan eredetileg a sekrestye volt itt, s aztán a templom református kézre jutván, midőn a XVII. században össze-vissza romladozott és renoválták, a már akkor felesleges melléképületet nem javították ki, hanem lebontották. Az egykor belényilt csúcsíves ajtó befalazott helye a szentély falában most is észrevehető.

A templom belsejébe a hajó déli ajtaján jutunk be, mely elé kis faportikus épült. Nem díszíti a templomot, de védi annak egyetlen külső díszét, a szépen faragott kőajtót. Ez a két méternyi magas bejárat igen csinos művészi munka. Leszelt lóherives nyílásának szép kettőzött hengeres vesszőmü alkot keretet, a melynek közép díszítőményét leszelt körte átmetszetű henger-pálcza alkotja. Ettől jobbra és balra él, mély horony és újra átszelt él helyezkedik el. Az utóbbi már a falba megy át. Az ajtószárny nem egykorú, bár régi, de közönséges munka, s kulcsa is régiség.¹⁾

Ha most ezen az ajtón a templomba jutunk, egy szempillantás alatt a mennyezet festések kötik le minden figyelmünket.

Az egész hajót ötvennégy egyenlő deszka-négyzet borítja be; hosszában 9, szélességében 6 tábla sorakozik minden rendbe s csak a nyugatra eső utolsó haton kapunk egyszerű pikkelydíszet. Ezekon kívül még két négyzetet felirat foglal el. A többi 46-on a festő rendkívüli változatossággal és leleményességgel helyezte el azt a legalább negyven féle mintát, melyeknek tulajdonképe része a legszebb magyar motívumokat tartalmazza. Különbö az elhelyezésben majd semmi rendszer sincs. A festő úgy látszik ebben is csak a változatosságot kereste. Egymás mellé kerül a XVI—XVII. század úgyszólván sablonos díszítőménye, a babérlevél és bogoró-koszorú s a magyar tulipán, szegfű, liliom és rózsza. Néhol ezek stilizált bokréta ablakban a négyzet középvonalához szimmetrikusan helyezkednek el, más-helyt az átlók irányában nyulnak fel, majd hullámos elrendezésűek. Egy-két bokréta cserépből, a másik kehelyből nő ki, a harmadikat kar nyújtja fel. Az egészen uralkodik a virág, bár leveleket, indákat és kacsákat is bővön találunk.

Uralkodó szín a piros a zölddel; azonban elég sűrűn fordul elő a kék és sárga is. A színekkel már a festő nem tudott oly izléssel és ügyességgel bánni, mint a virág és levél alakokkal s épen ezért a mennyezet nagy értékét nem is ez adja, hanem a minták, a rajz. Ezek feltalálásában a készítő kifogyhatatlan volt.

Pedig a becses emléket egyszerű mesterember, János asztalos, vagy tán Asztalos János készítette 1642-ben. A nevét a mennyezet két feliratos táblája közül a másodiknak a végére tette. Latinul írta oda²⁾ s a »mensarius« egyaránt jelentheti a mesterségét és vezetéknévét. De századában divat volt a mesterség nevét vezetéknévül választani s így mi is nevezhetjük őt Asztalos Jánosnak.³⁾ Itt úgy is mellékes a név kérdése. Műve a fő, s ezt csak dicséret illetheti.

Maga a két tábla, melyekről a festő nevét s a keletkezés idejét megtudjuk, elejétől végig latin. Az elsön

¹⁾ Fülpösön abban a kedves meglepetésben részesültünk, hogy a pap Kövendi Kálmán egykori tanítónk, s az állami tanító — Erce Miklós régi osztálytársunk volt.

²⁾ Az erd. ev. ref. Egyházkerület 1891 évi névkönyve XLII. old.

³⁾ Banyicza leírásánál a kezdő O betű díszítőményében ifj. Nemes Ödön egyik fülpösi mennyezet négyszögének fő motívumát használta fel.

⁴⁾ Rövid említés történt róla, — mely kiváló becsére felhívja a figyelmet — az Erd. Múzeum 1898. évf.-ában, a 612—614. oldalon.

⁵⁾ Tőle délre.

⁶⁾ A hajó-szélessége 6.50 m.

¹⁾ Képe rajta van e szöveg záróképén.

²⁾ JOHANNES MENSARIUS.

³⁾ A foglalkozás nevének a vezetéknévbe való átvételése egész sereg érdekes példát mutat a Székely Okltr. V. kötetében a marosvásárhelyi polgároknak a XVII. sz. legelejéről szóló két összeírása.

hat, a másodikon tizenegy sort találunk¹⁾ s még most csak ennyi mindaz, a mi az érdekes festményekről felvilágosítást ad. E felirat szerint a templomot 1642 novemberében omladozó állapotából Rákóczi György fejedelem és Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszony pártfogásával Bálint pap idejében Gáspár Miklós hozatta helyre.

Ennek a Gáspár Miklósnak lesz a címere az az égszínkék mezőben ágaskodó idomtalan egész egyszarvú,²⁾ mely az első tábla felső felén akart díszül vagy emlékül szolgálni. Ha mind a kettőt akarta, úgy csak az utolsót érte el, mert oly gyenge alkotás, hogy a sok szép, csinos virágdíszítmény közül szinte kiszegyenkezik. Sisakdíszül koronából kinövő fél egyszarvút találunk rajta s az egészet a foszlányokkal együtt bekeretelt piros mező fogja körül.

Ha ez a címér gyenge munka is, újra a János mester jó ízlésére s ügyességére vall a nyugoti karzat feljárója deszkaoldalának szép hullámos tulipán dísz; majd ismét gyengébb a déli ajtószárny háttára festett magyar ruhás alak.

lőj. Nemes Ödön rajza.
MAGYAR RUHÁS ALAK A FÜLPÖSI
TEMLOM AJTÁJÁRÓL.

Ez háromnegyed profilban jobbra áll s nincs egy méter magas. Lekopott fejének csak körvonalaí ismerhetők meg; de hátraomló, hosszú, barna haja épen maradván, a lapoczkákig ér le. Még épebb a ruházat. Csak a színek halványodtak. A dolmány hosszú, gallértalan, szennyeszöld színű és testhez álló. Lefelé szűkülő ujjai a kézcsuklókig érnek; világos-piros öv szorítja a derékhez, s az övön felül a nyakig 12 gomb zárja össze, míg az övön alól gombok nincsenek. Világos piros a szűk magyar nadrág is, mely a kissé vékony lábszárakra feszül, a térdén jóval alól érő csizmák pedig sárgák. Száraik tetejét elől egy-egy gomb díszíti s a kergén alól hegyes, csillagos sarkantyú áll hátrafelé róluk. Az övről áttört művű kardkötők nyulnak le a széles, hajlott kard díszítményes tokjához. A markolat hajló, a keresztvas az éles oldalon csaknem a markolat fejéig nyulik be és foka felé szinte derékszög alatt áll keresztbe a pengével. Az alak félkezével bal csipője táján egyik kardkötőt érinti, míg jobbját mereven előre nyújtja s benne valami csokor-félet markol. A ruházat színei megegyeznek a mennyezet uralkodó színeivel. Tehát bizonyára ezt is 1642-ben festették,³⁾ s így nem lehetetlen, hogy Gáspár Miklóst, a templom egykori megújítóját, vagy magát a menyeyzetfestő asztalost ábrázolja.⁴⁾

Már most ezek után vegyük szemügyre a templom belsejének többi részeit.

Láttuk, hogy a hajónak két ablaka van s ezek közül a kisebbik a nyugati fakarzatra világít. Biz' ez csak olyan félvilágosság. Inkább illenek egy oltáros templomba, mint ebbe a puritán kis, fehér református egyházba. Jóval több fény jó már a szentély orgonakarzatára azon a három ablakon, melyeket az 1879-iki

igazítások alkalmával tágitottak mai alakjukra.⁵⁾ Ugyanekkor semmisültek meg a kő ablakdíszítmények s ekkor szedték le a szentély roskadó boltozatát, a szép faragott vállkövekkel együtt, melyekből három most is künn hányódik a templom körül.⁶⁾ Ugy állanak ott, mint a koldussá lett ember régi háza mellett. Most az egykori boltozatot deszka-padlás helyettesíti s a régi bolt-gerinczek darabjai a dombon, a czinteremben lépcsőkül szolgálnak. Pedig a templom eredeti alakjában csinos építmény lehetett, de a szegény, kis egyháznak nem volt stilszerű újításhoz módja s így alig maradt valami a régi szépségből.

A nyugoti bejárat — tán még régebb — átalakult. De már a diadalív megtartotta eredeti kifejtett csúcsívét s a szószék is régi alakjában maradt. A régi templomoknál általánosan szokásos északi oldalra, a diadalív mellé, a hajóba épült. Egyszerű, talpas, kehelyidomú téglakészítmény. Lépcsői is kőből és téglából vannak.

Minden tekintetben szebb ennél s a templom eddig felsorolt minden részleténél a hosszientély északi oldalába illesztett kőfülke. Igazi művészi faragás. Dísz lehetne bármelyik nagy csúcsíves templomunknak. Majdnem a záródás kezdeténél, szinte az orgona karzat alatt van.⁷⁾ Kiáll a falból s díszes párkányzata az alapképező hornyolt aljú, széles kőlapból nő fel. Az alapdíszítményt két csavaros hornyú szimmetrikus henger képezi, melyre a szokott átmenetben két vékony kőlécz helyezkedik, s ezeket fenn egy hasonló méretű vízszintes lécz szeli.⁸⁾ Ezekről betei a fülke belseje mind függőleges mint vízszintes irányban három lépcsőzetes bemetszéssel fokozatosan szűkül és mélyül. A fokozatosság ismét emel, az árnyékhatást, úgy, hogy a kis fülkét a szép arányok, a gondos faragás mellett ez teszi az erdélyi késő-gótika egyik kiváló alkotásává.

Már egészen egyszerű, majdnem ezzel szemben a szentélyzáródás délkeleti oldalában az ablak alatt álló vak idomítású szűk és sötét másik fülke, mely díszítmény nélkül mélyed a falba. Nyílása csaknem egész négyyszög. Valamikor tán a szent-edények őrzésére szolgált, de ma üresen néz a szentélybe.⁹⁾

A csúcsíves diadalív alatt a hajóba térve vissza, az egyszerű, de csinos fabutorzatot nézhetjük meg, melyből a padok közül az első sorban levőket külön is megemlíthetjük. Ugy ezeknek, mint a papi szék előtámaszának kissé merev, de különben elég ügyes levélfaragványai vannak. Az asztal 1702-ben készült, s nem sokkal fiatalabb a rajta álló terítő sem, melynek némileg a kalotaszegi varrottasokra emlékeztető csillagmintás kék virágai vannak. Kivarrták reá az ajándékozó nevét s az adományozás évét is. 1722-ben adták.¹⁰⁾

lőj. Nemes Ödön rajza.
FÜLKE A M. FÜLPÖSI REF. TEMLOM
SZENTÉLYÉBEN.

¹⁾ Igen sok hibával és kihagyással közölte az Erd. ev. ref. Egyházkerület 1891. évi Névkönyve a XLIII. oldalon. Egész terjedelmében közli az Erdélyi Múzeum. 1898. 613-614. oldal.

²⁾ Testének alsó része nem látszik elég tisztán. Lehet hogy itt is csak koronából kinövő fél egyszarvú van. Ez a Gáspár Miklós tán a szövérdi Gáspár család egyik tagja lehetett. Ezeknek is egyszarvú volt a címereük. (L. Orbán, B. Székelyföld IV. 34.)

³⁾ A ruházat jellege szintén a tájra utal.

⁴⁾ Erd. Múzeum 1899. 254. old.

⁵⁾ Az erd. ev. ref. egyh. kerület névkönyve. 1891. Az ablakok most is csúcsívesek, de tágitak.

⁶⁾ Egyik le van rajzolva a záróképen.

⁷⁾ Ez a karzat is fából épült.

⁸⁾ A fülke magassága 80 cm., szélessége 50 cm., s a párkányokon belől a szélesség 25 cm.

⁹⁾ Falba rejtett részének térfogata körülbelülakkora, mint a látható vak bemélyedés. Nyílásának magassága 25, szélessége 30 cm.

¹⁰⁾ M: F: R: Eccl. LAKATOS KALO Ana Anno 1722. M. Nor. Az az: Magyar-fülpösi ref. ecclesiának Lakatos Kaló Anna.

Ezeknél is régebbi a templom egykori butorzatának két igénytelen maradványa: két lócza. Az egyik már csak darab. Oda tették lábnyugtató fának a hajó északi padsorába a második pad elé. Megismertük, hogy nem közönséges fadarab, s lemásoltuk a belé vésett feliratot mely azt mondja:

1631: Vt: Abv: GEOV: BARTA: PETRVS DEAK.

A társa a nyugati karzaton található, s most is ülőhelyül szolgál. Felirata még rövidebb; csak e pár szóból áll:

BARTAIOS ANNO 168 . . . IE. 21 Decembr.

Tehát mind a kettő még a XVII. századból eredő kezdetleges, dúrva butor-maradvány.

Ezekkel végezhetjük is a fülöpösi templom régi-ségeinek leírását, s még egy darabig csak a mennyezet-festésekben gyönyörködünk, melyekre bátran kimondhatjuk, hogy nemcsak a turista érdeklődésére, de a műértő fáradságára is méltók. — Első sorban pedig megérdemlik a minél előbb való pontos lemásoltatást és közzétételt, hogy okuljon belőlük az, a ki nemzeti díszítő stílusunk multjáról nem beszél kellő tisztelettel. Csak ez az egy mennyezet megczáfolja minden gáncsolónkat.

* * *

Még egy-két szóval a falú történetére is vissza kell térnünk. Legelőbb a XIV. század első feléből kapunk róla adatokat. Már akkor két *Fülöpös* volt, Nagy- és kisebb Fülöpös. Károly Róbert király 1319. május 13-án — 21 más faluval együtt — mind a kettőt *Mihály-fia Simon* ispánnak, egyik álhatalos hívének adta, a ki akkor somlyai és krassói ispán volt. Nem sokkal ezeőtt bilincsbe vert fiait, s a birtokait is lázadó Trencsényi Csák Máté bosszujának hagyta, és pusztításainak tette ki. Nagy szolgálatokat tett, s ezek jutalmául kérte azokat a birtokokat, melyek őt — a mint állította — örökösödés jogán is illették, s Károly Róbert megadta neki azokat.¹⁾

Kevéssel utóbb — még azon év július 28-án — Egy másik adománylevél szerint ugyanezen falukban a király érdekében Kassánál vítéztül harczolt *Tamás* mester,²⁾ szerémi, bácsi és aradi ispán nyeri el azon birtokokat, melyek *Ipocs-fia András* hűlenségével a kincs tárra szállottak.³⁾ Ezt az adományt aztán 1323. jun. 19-én — az ekkor már vajda és szolnoki ispán *Tamás* számára — a király megújítja és megerősíti.

Mihály fiai közül később — 1357-ben — még a birtokosok közt találjuk *Tamást*,⁴⁾ majd 1404 április 11-én *Tamási Henrik* fia *János* és *Szántai Laczk* fia *Jakab*, a két erdélyi vajda az akkor Sárpatakhoz tartozó Magyar-Fülöpöst.⁵⁾ hű szolgálatainak jutalmául szentkirályi *Bolgár Miklósnak* adják.

A további birtokosok neveit nem ismerjük. Csak 1445-ben látunk még említést egy *Fyipesi Benedek*ről, a ki lehet, hogy épen erről a Fülöpösről való volt,⁶⁾ de innen kezdve 1642-ig újra semmi adatunk sincs a faluról és birtokosairól, s így épen abból a korból sem

maradt semmi ismert adat reánk, a melyben a templom épült. Mindamellett építészeti stíljából következtetve keletkezését a XV. század második felére tehetjük

Ifj. Nemes Ödön rajza.

A M.-FÜLPÖSI TEMPLOM EGY VÁLLKÖVE.

Havasi utunk.

Irta: Nagy Albert.

Szép és tiszta idő volt, — csak egyes kis felhő darabkák uszkáltak az égen, megaranyozva az éppen akkor felkelő nap sugaraitól, a mikor *Betegh* Miklós dr. alispán és én utra keltünk Tordáról. A sok szép festői részletekkel bővelkedő havasi uton való utazásunkkal részeseivé tettük magunkat a teljesen virulásban levő kültermészet által nyújtott gyönyöröknek, a melyek a legsivárabb lélekre is felemelőleg hatnak, fölkeltevé abban a szabadság érzelmét. Igaz, hogy utazásunknak nem az a célja, hogy ennek révén mentől több élvezetet szerezhessünk magunknak; hiszen hivatalos funkció teljesítésével vala az összekötve, mely mindig zavarólag hat a legderültebb kedélyre is, ki lévén téve az ember ez összekötés folytán a hivatalos kívánalmakat kinemelégitő tapasztalatok szerzésének is. De azt mégsem lehet eltagadnunk, hogy lelkünk — a szabad természet mezején való bolyongásaink közben — megkapta tündéres szárnyait, melyekkel repülni tudtunk egy fensőbb, egy ideálisabb világba, a hol a költészet istennőjének mosolya teszen derülté és vidámmá távolt és közele.

Igen; utazásunknak hivatalos jellege és célja volt, mert alispánunknak kizárólagos teendője vala: a *n-oklosi*, a *potságai*, a *buvópataki*, *lupsa-sászavinczai*, a *skerisorai*, a *vidrai*, a *nyágrai*, a *csertési* stb. utaknak részletes és fáradságos megtekintése és az ezen utakon észlelt hiányok följegyzése, hogy e följegyzések alapján következhessék aztán az észlelt hiányok elenyésztését s ez által a közforgalom élénkségét biztosító alispáni intézkedéseknek sorozata; míg nekem hivatalos osztály-részemül jutott: egyes körjegyzőségek községei pénzkezelésének a megvizsgálása, — tehát egy olyan teendőnek a végzése, a mely mindannyiszor lerántotta lelkemet az égiek fénylakából — a földre.

A hivatalos funkció végzése folyama alatt tapasztalt dolgok ismertetésével azonban nem fárasztom t. olvasóimat, hanem legyen szabad e helyett még egyszer földidézni emlékezetemben azokat a szép természeti képeket, melyeknek szemlélése igazi élvezetünkre szolgált, — kiterjeszkedve röviden más egyebekre is.

A ki érdeklődik a természet szépségei iránt és nem fásult még el annyira, hogy arra hatást ne tudjon

Anno 1722. mensis Novembris. Még a mint hallottuk, az egyház birtokában több, ily régi varrottas van.

¹⁾ Zimmermann-Werner: Urkundenbuch. I. 339. A faluk közt van Paszmos, Sárpatak, Gernyeszeg (Knezeg), Várhegy (akkor Pinar) Sáromberke, s a két Fülöpös.

²⁾ Farkas fia Tamás.

³⁾ Urkundenbuch. I. 374—76.

⁴⁾ Barabás Samu: Tekei oklevéltár. I. 106.

⁵⁾ Magyar filpus.

⁶⁾ Tekei oklevéltár. II. 17.

gyakorolni mind az, a mi szép, jó és nemes: az utazók egyszer végig a *a torda-topánfalvi uton*, s bizonyos lehet abban, hogy netaláni fáradsága dusan lesz kárpótolva a látott dolgok szépségétől.

A gazdag buzakalászt termő aranyosszéki rónaság és a hegységek birodalma közötti elválasztó vonal a várfalvi hidnál van letéve, a honnan kezdve már belépünk a hegyek közé, a melyek a bemenőnél még némileg lankásak, hogy aztán csakhamar meredek sziklaoldalokká, tornyokká, hegyélekké csucsosodjanak ki, a melyeknek lankásabb oldalai erdőkkel vannak borítva, míg az aljban mindenütt az Aranyos vize siet lassu morájjal rendeltetésse felé. E havasi uton való utazásunk közben minden újabb meg újabb fordulat szebbnél-szebb természeti képet tár fel szemünk előtt. Itt meredeken felnyúló hegyóriások fenségében gyönyörködünk, a melyeknek felső ormait a nap fényének csókjától láttunk pirossá változni, a melytől az aljban meghuzódó ködhomályt kezdette felváltani a napvilág első derengése, hogy később — a mikor már a napsugár is kezdett megfűródni az Aranyosban — a teljes világosság tegye derültté a folyton változó természeti képeknek minden egyes alkatórészzeit; — amott tegy újabb fordulatnál a kép már változik: a hegyóriást itt lankássá tevé a természetnek művészi keze, itt-ott az erdőségek közt szép pázsitos rét mosolygván felénk, csattogván — mintha égből jönne az — a csalogánynak bűvös éneke...

Utunkban mindenütt szépen viruló virágok üdvözölnek és mintha kérdenék: hát társaink, kiket messzi hagyatok élnek-é? nem viselé meg őket a vihar? Itt a kökörcsiny hajlong most felénk, kis szellő érintvén fejét, amott pedig bokroknak mélyéből, miként ha félne, hogy meglátja szem, tekint reánk a szende gyöngyvirág, üdvözletül elküldvén illatát.

De im utunk a n.-oklosi hidnál — a patakon keresztül — betér N.-Oklosra, hogy a míg én nyagगतom a körjegyzőt a vizsgálati jegyzőkönyvben föltett kérdések alapján, alispánom tegye vizsgálat tárgyává az egészen ujonnan nyitandó ut megkezdett munkálatait.

Utazásunk első éjszakáját a lunkai erdőszlakban töltöttük, a hova estvéli 7 órakor megérkezve, Asztalos Gábor főszolgabíró azonnal átvette második hivatalását: átalakult szakács-mesterré, hogy az udvaron felgyújtott tűzparázsa mellett megkezdje a podságai patakban fogott pisztrangoknak nyáron való megsütését. A sütés munkája kitűnően sikerült, mert nemsokára ott párologtak a pisztrangok előttünk szép pirosan, alig kevésé megfűstölve csak, hogy éhségünk megkaphassa az első hatásos csillapító szert, mely után következett a többi, közbe-közbe nem felejtkezve meg — igen természetesen — a borról sem.

A lukullusi vacsora után még rövid ideig gyönyörködtünk a szép holdvilágos estében, és azután átengedtük magunkat a már ugyis reánk leselkedő Morfeus karjainak.

A másnap egy kissé gyanusan köszöntött be: ott borongott a hegyek oldalán a lomha köd, minthogyha a hegyek mélységében lakozó óriások pipafűstje lenne az, a kikről az a hit van elterjedve, hogy holdvilágos éjjelen kijönnek a sziklák tetejére és ott — a míg

csak a kakas, „a reggel harsonája“ nem hirdeti hajnal közeledését — folyton fűstölnek. Ebből a fűstből mi esőre következtettünk; de e következtetésünk hamis alapra vala építve, mivel az ég később kiderült, a nélkül, hogy előbb könnyűi reánk leeshettek volna. Én eltávoztam Offenbányára, míg az alispán a főszolgabíróval Szolcsván állapotok meg, — megtekintendők a híres »buvó patak«-hoz ujonnan nyitandó ut helyét. Hogy ide ut nyitattik, azt kívánatossá teszi e vidéknek Alsó-Fehérvármegyével való közvetlen érintkezése, a melyek között ez érintkezést jó ut által megkönnyíteni, meggyorsítani: közgazdasági érdek; de kívánatossá teszi e tervbe vett új utnak megnyitását a turistasági tekintet is, hiszen a »buvó patak« egyike a havas legszebb helyének, a melyet örömmel keres fel a természeti szépségek iránt érdeklődő. Két sziklahegység közötti völgykatlan aljában tör elő az északra eső szikla üregéből a meglehetősen nagy patak. — élénk lármával, csörtetéssel, miután előbb a sziklahegység mélyében megtette a több mint ezer méternyi hosszú földalatti utat. A szikla-üreggel szemben levő hegyoldal dús erdővel van borítva, míg a völgykatlan a buvó pataktól nyugotra menőleg később gabonát termő földekké szélesedik ki.

Az ujonnan nyitandó ut helyének megtekintése után az alispán is megérkezett d. u. 1 órára Offenbányára.

Itt közbevetőleg megemlítem, hogy a hajdan virágzott, de a közelebbi években teljesen pangott aranybányászatra nézve nemsokára újra el fog következni a föllendülés ideje, miután a tulajdonosoktól 80 ezer frton megvásárolt aranybányát a vásárló „németek“ újra művelés alá fogják venni, eddig is már több mint 100 ezer frtot fektetve bele a bányászat megkezdéséhez szükséges előleges munkálatokba.

Offenbányán megebédelve, s miután még az alispán megtekintette — 4 órai utazást végezve ezalatt — a lupsa-sászavinczai utat, a melynek jó karban hozásával a *Detonátát* meglátogatni akaró turisták érdekének is nem csekély szolgálat lesz téve: estvéli 1/29 órakor érkezünk meg, szép holdvilág mellett, a havas főszék-helyére: Topánfalvára, a hol szinte megütkezésel hallottuk a két nappal azelőtt történt zendülés híreit. Történt ugyanis, hogy — a topánfalvi vásárnapján — a csertési oláh papné, a mellen látható varrottas ingen, összekötő szalag gyanánt a kék, sárga és vörös színű szalagot használta fel, a melyet ha jelvényül használ s nem mint öltönyének kiegészítő részét, tüntetést követett volna el — Oláhország színét használva jelvényül. A csendőr hadnagy ebben tüntetést látott, és megizente az utcán sétáló papnénak, hogy vegye le a szalagot magáról. A papné a parancsnak nem engedelmeskedett, mire a hadnagy két csendőrrel a kir. jbirósághoz kísértette be, a hol jegyzőkönyvet vettek fel vele s azután szabadon bocsátották. A papnénak ezen elfogatása volt az oka a zendülésnek, mert, a hogy elterjedt a hír: szinte két ezerre tehető embertömeg csoportosult össze, várva intézőitől a további teendőkre nézve a jelt. Az eszélyes és erélyes föllépés azonban megakadályozott minden további bajt.

Oláhország nemzeti színeinek viselése Topánfalván — mint az öltönynek kiegészítő része — divatban van. Láttam az oláh pünkösdi első napján czifrán felöltözött oláh leányokat, a kiknek öltönyén az egyik lecsüngő csokor kék, a másik sárga, míg a harmadik piros volt. S valjon ki tagadná, hogy ezen különböző csokrok színeiben a topánfalvi oláhságnak nem Oláhország iránti rokonérzése nyilvánult...

A míg az alispán mintegy 83 kilométer utat tett meg kocsin és gyalog, csak hogy erre a napra kijelölt utakat megszemlélhesse s azokról jegyzéket vehessen magának, — én Topánfalván „tekeregtem,” nem akarván Alsó-Vidrán, Ponorel községében és Felső-Vidrán az oláh pénztárnokokat első napi ünnepésökben háborgatni. És mondhatom, hogy egy napi „tekeregésben” láttam Topánfalván sok furcsaságot. Megemlítem a többek között azt, hogy itt divatba van a halottaktól zenével való elbucsuzás. Mikor valaki meghal, azon nap este a topánfalvi oláhokból álló zenekar megjelenik a halottas ház ablaka alatt és több szomorú dalt játszik el; a temetés napján délelőtt szintén játszik végbucsu gyanánt két-három darabot. Az utóbbi működését a zenekarnak én is hallottam, — azt gondolva eleinte, hogy a pünkösdi ünnep öröme hangzik a zene.

Sajátságos szokás Topánfalván, az oláh templom tornyában, a templomba hívó harangozás közben a harangok félreverése, a melyet hallván, azt hittem, hogy van valahol. E harang félreverés a községtől jóval távolabb — a hegyek között lakozó híveknek szól, azt tartván a néphit, hogy a félrevert harangok hangja meszebbre hallatszik el, mint a rendes harangozás.

Voltam a Topánfalvához közel eső Szohodol községében, a melytől alig fél kilométernyire van az a híres sziklabarlang, a hol a Jókai Mór „Szegény gazdagok” című regényében szerepeltetett *Fátia Nyágra* nevű híres rabló vezér készítette volt a pénzt. E barlang bemenője szűk, míg csakhamar egy nagy csűrűhöz hasonló üreggé szélesedik ki. Mutatták itt azokat a helyeket is, a hol *Fátia Nyágra* a szik-

lába vajt mélyedésekbe rejtette volt el mindig a készített pénzt, adig is, a míg csak merész terveinek kiviteléhez nem vala szüksége rá.

Késő estve érkezett meg az alispán az ut vizsgálatából, a mikorra Érsek Elek orvos vendégszerető házához voltunk hivatalosak — estebédre.

Másnap az alsó-vidrai körjegyzőség községeit mentem pénzkézelés tekintetében megvizsgálni, gyönyörködve a vidék festői szépségében és megszemlélve a vidrai szép *vizesést* és az annak közelében levő *csigahegyet*, melyet a kővé petrifikálódott csigák alkotnak. Felső-Vidrán láttam Jánku egykori oláh vezérnek házat, az idő által már nagyon megviselt paraszti oláh házat, a melyre a nép még most is szent kegyelettel tekint, annak szülöttje emlékét meg nem érdemelt tiszteletben részesítvén.

Midőn még az alispán megvizsgálta a főszolgabíró irodát is és *Lestyán Lajos* topánfalvi derék katolikus lelkész megtraktált volna minket egy igazán nem várt gazdag estebéddel, a kora reggeli órákban indultunk el Topánfalváról haza felé — Tordára. — Oszintén megvallom, e hava-i utazásomban sok szép dolgoknak valék a látója, mert a hivatalos teendőik elvégzése perczre sem tette sivárrá lelkemet elvesztvén a fogékonyságot a havas szépségei iránt; — de mégis nem éreztem e vidéken szívemben azt a melegséget, a melyet akkor kezdettem érezni, a mikor kezdtek ismét kibontakozni a ködhomályból a régen ismert tájak, a melyek között folyt le életem java része. A *szülőföld iránti szeretet* foglalt el akkor újra szívemben minden helyet, — megdicsőülve látván lelki szemeimmel azokat, a kik szívemnek egykoron annyira kedvesek valának, és a mosoly derűjével az arczon intgetvén felém azok, a kik jelenleg annyira közel állnak szívemhez...

A mikor alispánommal — hosszú utazásunkat bevégezve — átrobogtunk a tordai aranyosi hidon, az alkony rózsá pirja már ott rezgett az ég boltozatán s egygyes csillagok kezdték ragyogtatni arany szemeket.

KÜLÖNFÉLÉK.

EGYESÜLETI ÉLET.

A központ gyűlései.

As E. K. E. közgyűlése.

Az E. K. E. f. évi közgyűlését szept. 17-én Gyulafehérvárt tartotta meg az Emke közgyűléssel kapcsolatosan. A napi sajtó részletesen beszámolt az ünnep külsőségeiről, ezért itt csak a közgyűlés hivatalos lefolyásáról tudósítunk.

A közgyűlés a róm. kath. iskola díszes nagy termében folyt le nagy közönség jelenlétében.

Feilitzsch Arthur báró társelnök endületes és lelkes beszéddel nyitja

meg a közgyűlést. Melegen üdvözlöi a jelenlevőket és nagy vonásokban vázolja azt a tevékenységet, melyet az egyesület a lefolyt évben kifejtett. Beszédét így folytatja:

Dicsőült Erzsébet királynéknak megrendítő halála alkalmából egyesületünk is méltón kívánta gyászát kifejezni. A választmány legmélyebb részvétét és fájdalmát jegyzőkönyvében örököltette meg; a királyi Felségéhez részvétfelíratot intézett; hivatalos helyiségére 30 napig gyászlobogót tűzött ki; folyóiratát gyászkeretben jelentette meg; a felejthetetlen királyné emlékét Erzsébet-lobogó készítésével és Erzsébet menedékház építésével szándékozik megörökíteni. E határozatokat tudomásul hoztuk Fenséges védőnknek

József Ágost kir. herczegnek, a ki azokat lekegyelmesebben helybenhagyta. Az Erzsébet-lobogó elkészítése iránt a szükséges lépéseket megtettük, úgy hogy a díszes és művészi kivitelű lobogót, mely egy Apafi zászló után készül, a jövő évben felavathatjuk. Szerencsések voltunk zászlóanyául fenséges védőnk felelőségét, *Augusztá* kir. herczegnő Ő Fenséget megnyerni, a ki a zászló avatására személyesen akar megjelenni

A lobogó és menedékház elnevezést illetőleg Királyunk Ő Felsége lekegyelmesebb jóváhagyását szintén megnyertük. Ez a lobogó avatás a jövő évi Mátyás-szobor leleplezési ünnepélyeinek egyik kiemelkedő része lesz. Egyesületünknek legnagyobb alkotása: a kolozsvári Mátyás-hazban létesítendő Kárpát-muzeum, mely az

erdélyi népkincsek foggyó maradványait és a tájrajzi szépségeket lesz hivatva magába foglalni. A muzeum védőségét hasonlóképen *József Ágost* kir. herczeg Ő Fensége volt kegyes elfogadni és birjuk ígérését, hogy ezt a muzeumot személyesen fogja megnyitni. A muzeum részére reméljük, hogy Kolozsvár város törvényhatótága Mátyás királyunk születési házáat át engedni kegyeskedik. Ez új alkotásunk iránt az egész országban nagy az érdeklődés. A királyi kormány is támogatja egyesületünket, a meny nyiben *Hegedűs* Sándor keresk. miniszter néprajzi cikkek beszerzésére 1000 frtot, *Wlassics* Gyula dr. vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig 500 frt segélyt engedélyeztek. Egyesületünk nagy arányu akciót fejtett ki az erdélyi fürdők fejlesztése és ásványvizeinek terjesztése céljából. Ez akciónkat *Darányi* Ignác földmivelésügyi miniszter 1000 frt segéllyel támogatta, melynek eredményeképp már a napokban a külföld részére *német nyelven* diszesen kiállított monografia jelenik meg az erdélyi fürdőkről. A turistákat érdeklő kiadványaink közül az Erdélyi Utikalauzt említem meg, melynek költségeire a keresk. miszerint szintén 1000 frt segélyt engedélyezett. Méltóztassék hódoló tudomásul venni fenséges védőnknek folyton tapasztalt legkegyelmesebb jóindulatát és méltóztassék köszönettel fogadni a kir. kormány egyes tagjainak említett adományait. Az egyesületünket ért gyász esetek közül fájdalommal jelentem *Bethlen* András gróf tisz. elnökünk és *Jenőffy* Jenő alelnökünk elhunytát. A választmány részvételének meg főleg kifejezést adott, méltóztassék a t. közgyűlés részvétét a maga részéről is kifejezni. Végül tisztelettel jelentem, hogy a választmány a legnagyobb munkássággal arra törekedett, hogy az egyesület szerződésbeli kötelezettségeinek eleget tegyen és hogy az alapszabályszerű célokat is megvalósítsa. Ezzel a közgyűlést megnyitom.

Az elnöki megnyitót a közgyűlés élénk éljenzésekkel kíséri és legmélyebb hódolatát fejezi ki fenség és védőjének, valamint hálás köszönetet mond az egyesületet támogató kormánynak és egyeseknek. Egyben jóváhagyólag tudomásul veszi az elnöki előterjesztéseket.

Elnök indítványozza, hogy *József Ágost* kir. herczeg Ő Fenségéhez a közgyűlés távirati üdvözlést küldjön, megköszönvén egyesületünk iránt tanusított jóakarátát. A közgyűlés az elnöki indítványt harsány éljenzésekkel fogadja s ő fenségéhez a következő táviratot küldi:

József Ágost kir. herczeg
Ő Fenségének

Kis-Tapolcsány.

Fogadja fenséges védőnk, kinek dicső neve az Erdélyi Kárpát-Egyesület díszje és alkotó ereje, gyulafehérvári közgyűlésünk alkalmából egyesületünknek mély háláját, hódoló üdvözlését, *Báró Feilitzsch* Ártur elnök, *Radnóti* Dezső főtitkár.

E táviratra még a közgyűlés folyamata alatt a következő válasz érkezett:

Kis-Tapolcsány, szept. 17.

Fogadják legbensőbb köszönetemet szives megemlékezésükért és őszinte üdvözlétemet. — József Ágost főherczeg.

Elnök jelenti, hogy a mult közgyűlés jegyzőkönyve az Erdélyben közöltelett és ezért azt a közgyűlés felolvasottnak tekinti és hitelesíti. Elnök folytatólag a mai közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésére *Kovács* Géza titkár, annak hitelesítésére *Biró* Béla és *Vucsetich* Sándor tagokat kéri fel.

Elnök melegen emlékszik meg arról a bámulatos tevékenységről, melylyel *Csató* János kir. tanácsos alispán az alsófehérmegyei osztály élén kifejt. Kezdetől fogva ő az elnöke ennek a tevékeny és buzgó osztálynak. Minthogy pedig most fiatalabb, de nem buzgóbb erőnek engedte át helyét: úgy bucsuzhatunk el tőle a legméltóbban, ha *tiszteleti tagjaink* közzé emeljük. Indítványozza, hogy válassza meg a közgyűlés *Csató* Jánost az egyesület tiszteleti tagjának. A közgyűlés a jelenlevő *Csató* Jánost hosszasan megéljenzi és egyhangulag elfogadja az indítványt.

Radnóti Dezső főtitkár ezután a választmány évi jelentését terjesztette elő. A főtitkár jelentését a következő szavakkal vezette be:

„Igen tisztelt közgyűlés!

Első szavunk azé, a ki felejtethet len mindnyájunk előtt. Az örökkön élő kegyelet legmelegebb érzéseivel őrizzuk meg emlékét a szent asszony-nak, a ki ezentúl szimbólum lesz nekünk és a kinek nevét lobogónkra tűztük, hogy általa küzdjük végig a dicső munkát, hirdetvén a nagy természet diadalát és gyönyörűségét.

Az első Erzsébet-lobogó, ő immár a mi harci lobogónk, ha harczba megyünk és templomi szent ereklyénk, ha a békét munkáljuk.

Aldott az ő emlékezete, hogy haló poraiban is velünk tart, s nem szűnik meg a magyar nemzetnek jóságos védőangyala lenni!

S hódoljunk a királyi sarjnak, *József* nádor méltó unokájának, a ki megdicsőült nagy asszonyunk természetmádásának örököséként, egyesületünk élére áll és vezet bennünket a kultura ösvényein, a hazafias szent lelkesedés virágos útjain.

S sirassuk meg azokat, a kik ki dőltek sorainkból. Néhai *Bethlen* András gróf tisz. elnökünk emlékét idézzük fel, hogy ügyünk iránt érzett nemes lelkesedéséből erőt mérítsünk. És búcsuzzunk el b. e. *Jenőffy* Jenő alelnökünkötől is, a ki közvetlen dolgozó társunk vala.

S köszöntük azokat, a kik vezéreink valának, s a kik a kötelességek teljesítésében példát mutattak nekünk. Elnökünket, *Feilitzsch* Ártur br. orsz. képviselőt első sorban illesse a köszönet, mert nemcsak vezére ő egyesületünknek, de lelke is. Aztán a többieket, *Sándor* *József* orsz. képviselő alelnökünket, a ki féltő gondnal örökösök, hogy alkotása fejlődjék és izmosodjék. *Szádeczky* Lajos dr. egy. tanár, alelnökünket és néprajzi kiállítási bizottságunk elnökét, a ki — miként a vándor-apostolok — faluról falura jár, hogy (Kárpát-Múzeumunk részére összegyűjtse a nép termékek örökség kincseit; *Heppes* Miklós kir. táblai tanácselnök alelnökünket, a ki a balneologiai szakosztály élén az erdélyi fürdők fejlődésének és ásványvizeink elterjedésének immár hatalmas lökést adott és végül az alelnökök sorából felemlitem még *Herrmann* Antal dr. igazgatót, és egy. m. tanárt, lelkes néprajzi előadónkat, a ki mindenhol ott van, a hol az E. K. E. érdekei hívják és mindenhol felemlít szavát, hogy hirdesse az E. K. E. hazafias törekvéseit és nemes céljait. Hálával emlékezzünk meg *Merza* Gyula főpénztárosunkról, a ki példás pontossággal kezeli azokat a filléreket, melyeket napról-napra összehozunk, hogy felépítsük szép Erdélyünk iránt való szeretetünknek égő oltárát. Aztán köszönjük meg titkárunknak, *Kovács* Gézának taradozásait, a ki úgy is mint az E. K. E. könnyű lovasságának, a kerékpáros vezérsztaély és körök dalias generálissa, hódító útra kel és csapatokként toborozza zászlónk alá a hivatottakat, az új tagokat. Bizottságaink elnökei és előadói szintén köszönetünkre érdemesek. Néprajzi osztályunk élén *Kun* Géza gr. vezetni a Kárpát-Múzeum szervezését, *Melitskó* Frigyes m. á. v. felügyelő, mint a műszaki bizottság elnöke nemcsak.

hogy az összes menedékházak, utak építését vezeti, de azonfelül maga veszi kezébe az utjelző ecsetet, hogy hegyvidékeink ismeretlen útait megjelölje és ebben a munkában fáradhatatlanul mellette van Fodor János műszaki bizottsági előadó. A balneológiai szakosztályból Heppes Miklós mellett Hankó Vilmos dr. osztály titkárunk fejt ki bámulatos irodalmi működést. Az ékesen megírt könyvek, cikkek egész sorozata jelenik meg tőle és mindannyiban magával ragadó lelkesedésnek tárgya ez a szép országgrész vagy miként ő mondja a Világszép Erdély Aztán jönnek vidéki osztályaink lelkes vezetői: Alsófehérmegyében Csató János kir. tan., a ispán, a ki épen most bucsuzott el az osztálytól, helyet adván fiatalabb erőnek Varró László dr. t. főjegyzőnek. Régi hívűnknek számtalan érdemei révén fűzzük e lemondása után is magunkhoz a szeretet és ragaszkodás érzéseivel. Nem kisebb érdemei vannak Fősika Lajos br. hunyadmegyei, Szócs Miklós szombathelyi, Hangay Oktáv kolozsvári, Orbán Ferencz brassómegyei, Hunyady Imre dr. óradnai osztályelnököknek.

Ugy képezem, folytatja tovább a jelentés — mintha az E. M. K. E. széles medrű hatalmas folyam lenne, az E. K. E. pedig csörgedező kis hegyi patak. Talán szerénytelenség is, hogy ez a kis patak a nagy folyamot merészen követi és igyekszik áldást-hozó, termékenyítő munkájában részt venni. A hegyi patak vize tiszta, friss és partjain békesség hirdető virágok díszlenek.

Engedjék meg, hogy ebből az üdülő patakból merítsek egy pohárral és gyönyöröző cseppeinek egy pár sugarát bemutathassam.

(Azután részletesen felsorolja a jelentés azokat az eredményeket, melyekről az Erdélyben időközönként beszámoltunk és melyszüke miatt itt nem ismertetünk.)

Ime tisztelt közgyűlés — fejezi be a főtitkár a jelentést — ezek voltak termékenyítő harminccsuppei működésünknek.

Tisztelettel kérem ezek alapján, szíveskedjék a választmány működését jóváhagyni és köszönetet szavazni mindazoknak, kik az egyesület érdekében oly kiváló buzgalommal működtek.

Zeyk Gábor orsz. képviselő reflektál a jelentésére Örömmel és lelki gyönyörűséggel látja, hogy a fiatal intézmény oly hatalmasan tör előre abban az irányban, hogy hazánk természeti szépségeit feltárja és megismertesse. Üdvözlí az elnökséget ebben a működésében és a legnagyobb elismeréssel van az elnök hazafias buzgósága és a főtitkár széles körű

fáradhatatlan tevékenysége iránt. Elfogadj. a jelentést és kéri, hogy a közgyűlés fejezze ki elismerését és halás köszönetét a vezetőkkel szemben. A közgyűlés elfogadván és jóváhagyván a jelentést, a vezetőknek köszönetet fejezi ki.

Az egyesületszámadásairól Szekula Ákos az Adria főfelügyelője és Ferenczy Gyula bankigazgató terjesztettek elő jelentést. A számvizsgálók a pénztárt és számlásokat megvizsgálták és 17 000 fjt előirányzattal szemben 19.936 fjt tényleges bevételt és 16.371 fjt 22 kr kiadást találtak. A számadások a legnagyobb rendben vannak Javasolják a felmentvény megadását. A közgyűlés ily értelemben határoz.

Az 1899. évre vonatkozó költségvetés szerint bevételkép 32,245 fjt, kiadaskép 31,574 fjt 90 kr irányoztatott elő. A közgyűlés a költségvetést elfogadja.

Elnök a maga és tisztársai nevében megköszönvén a közgyűlés eddigi bizalmát, felkéri a közgyűlést, hogy az alapszabályok 29 §. értelmében az új tisztikar és választmány megválasztásáról gondoskodjék.

A közgyűlés közfelkiáltással elnöknek Feilitzsch Ártur bárót választja meg, a tisztikar és választmány tagjai a régiék maradnak, kivéve, hogy Herrmann Antal dr. a választmány javaslatára alelnöknek, Holitzer Nándor jegyzőnek, Vucsetich Sándor választmányi tagnak választatott meg.

E szerint az egyesület tisztikara és választmánya az 1899. évre a következő:

Elnök: Feilitzsch Ártur báró es. és kir. kamarás, orsz. képviselő;

Alelnökök: Sándor József orsz. képviselő; Szádeczky Lajos dr. egy. tanár; Heppes Miklós kir. táblai tanácselnök; Herrmann Antal dr. tanítóképző intézeti igazgató, egyet. m. tanár; Lázár István gr. kolozsvármegye alispánja;

Főtitkár: Radnóti Dezső az Erdély szerkesztője;

Főpénztáros: Merza Gyula birtokos városi képviselő;

Titkár: Kovács Géza posta-távirda főtitkár, gazdasági hivatali főnök;

Főkönyvvezető: Beregszászi László E. M. K. E. könyvvezető;

Jogtanácsos: Deák Albert dr. köz- és váltó ügyvéd;

Fegyver: Holitzer Nándor tanító, Kolbenheyer Bertalan posta távirda igazgató-

sági s. titkár; Fodor János M. A. V. számtiszt;

Ellenőrök: Tandcs József gyógyszerész. Nedoroszték János birtokos;

Számvizsgálók: Szekula Ákos az Adria vezérfelügyelője, Ferenczy Gyula a Mezőgazdasági bank igazgatója;

Választmányi tagok: Ákontz Károly dr. orvos, Békéssy Károly dr. egyet. m. tanár; Bíró Béla apátkanonok, plebános; Boros György dr. unit. theol. tanár; Csádóssy Gyula dr. kir. jogügyi tanácsos; Csikó Emanuel megyei t. főszámvevő; Dobál Antal ügyvéd; Erdélyi Károly dr. igazgató; Eöry Ernő bankhivatalnok; Éjszaky Károly ny. M. A. V. főfelügyelő; Fekete Gábor kir. táblai elnök; Fekete N. Béla. városi tanácsos; Gámán Béla dr. orvos; Gámán József dr. keresk. és iparkamarai s. titkár; Halász Ignác dr. egy. tanár; Hevesi József műasztalos, Hirschfeld Lajos építész; Ince Gerő kir. táblabíró. Fékey Dániel dr. kir. törvényszéki bíró; Kardoss Kálmán pt. fő felügyelő, hivatali főnök; Kiss Sándor a keresk. akadémia igazgatója; Kovács János tanár; Kántor József körjegyző; Kozma Ferencz kir. tan. tanfelügyelő; Ladits Nándor egy gondnok; Lőte József dr. egy. tanár; Márki Sándor dr. egy. tanár; Merza Lajos kir. tan. Emke főpénztáros; Melitskó Frigyes M. A. V. felügyelő; Pákey Lajos mérnök Pál István apát kanonok; Palkovics József altábornagy; Papp Mihály ny. csendőrezredes; Sárdy Lőrincz magánhivatalnok; Szabó Samu ny. ref. tanár; Szádeczky Gyula dr. egy. tanár; Székely Ákos, dr. igazgató; Szvacsina Géza polgármester; Székely Miklós gyógyszerész; Tóth Zsigmond jószágigazgató; Török Imre dr. orvos; Versényi Gábor rajztanár; Versényi György dr. tanár; Vucsetich Sándor p. t. igazgató; Walcz Lajos egy. főkertész; Weiss József dr. ügyvéd.

A választások befejezése után az elnök tolmácsolván a tisztikar köszönetét az újabb bizalomért, a közgyűlést lelkes éljenések közt bezárja.

A közgyűlés után érkezett a Magyarországi Kárpát Egyesület üdvözlőlevele Iglórol, melyben az elnökség nevében Fischer Miklós ügyvivő alelnök fejezte ki szerencse kívánatait.

Ezután az E. K. E. részéről egy nagyobb küldöttség tisztelgett Majláth Gusztáv Károly gróf erdélyi püspöknél, mint az egyesület új alapító tagjánál.

Feilitzsch Ártur báró az E. K. E. nevében üdvözölte a püspököt, mint az egyesület új alapító tagját. Köszönetet mond a támogatásért.

Az üdvözlő szavakra a püspök felemlíti, hogy nem érdeklődés és rokonérzés hiánya volt nála az, hogy az E. K. E. gyűléséről elmaradt. Örvend, hogy az E. K. E. a külfölddel is megismertetni törekszik a mi páratlanul szép hazarésznünket. A gyűlésről elmaradását indokolja azzal, hogy nagy utról tért vissza, s közelebbről ismét nagyobb bérmutra indul. Kérte a jelenlevőket, irják be neveiket vendégkönyvébe, hogy

alkalma legyen a tagok neveit, kik őt látogatásukkal megtisztelték, egyenkint is megismerni.

A jelen voltak azután megtekintették a nagy termet, hol a régi püspökök arcképei vannak felagatva, megnézték a terem mellett levő benyilóban berendezett kápolnát, hol művészi kivitelű szobrok vannak elhelyezve. Azután nevüket bejegyezték a vendégek könyvébe.

✱

Másnap a közgyűlés tagjai kirándultak az E. M. K. E. algyógyi földműves iskolájához. A kedvezőtlen idő ellenére a kirándulás sikerült és tanulságos volt.

A kiránduláson 30-an vettek részt, a kik valóban élvezték a pompás kirándulás örömeit. A romoszi állomásnál az iskola fogatai várták a vendégeket, a kik kocsikon vonultak be az iskolához, hol az igazgatóság pompás reggelivel várta a társaságot.

Reggeli után a készen álló kocsikon Kun Kocsárd gr. sírját keresték fel a vendégek, hol a Hymnus és Szózat éneklése közben az Emke gyönyörű gyopár koszoruját helyezték a sirra.

Fekete Gábor táblai elnök beszédet tartott a nagy alapító sírjánál, a honnan visszatérve, megtekintették a földműves iskola termény kiállítását és istállóit, melyben gyönyörű marhaállomány van.

A földművesiskola igazgatósága vizsgálatot is tartott a vendégek előtt, a mikor négy székely ifju adott helyes feleleteket a hozzájuk intézett kérdésekre.

Ezután pompás magyaros ebéd következett, a melyen kitünő lelkes hangulat uralkodott mindvégig. Az ebéd alatt Feilitzsch Ártur br., Sándor József orsz. képviselő, Fekete Gábor táblai elnök, Csernátoni Gyula, Szekula Ákos, Bak Lajos és Gergely Ferencz tartottak tóosztokat.

Ebéd után a társaság kocsikra ülve a szászvárosi állomásra hajtatott, honnan aztán vonaton tértek haza.

A pompásan sikerült kiránduláson részt vettek: Béli Ákos gr., Feilitzsch Ártur br., Sándor József, Fekete Gábor, Mohai Sándor, Tatrovics Ferencz, Vaji Péter dr., Varró László, Tokaji László, Deák Ignác, Ditrői József, Gombos Ferencz, Kovács Géza, Szekula Ákos, Gáspár János dr., Otrobán Nándor, Solymosi Olivér, Ferenczi Ignác, dr. Zakariás János, Mohai Sándorné, Novák Ferencz, Novák Ferenczné, Novák Zulejka, Novák Margit, B. Bak Lajos, Herrmann Antal, Csernátoni Gyula,

Gergely Albert, Gergely Ferencz, Bethlen Sándor gr., Veres Dezső.

Tisztelgés az új elnöknel.

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület gyulafehérvári közgyűlése Feilitzsch Ártur br. orsz. képviselőt, eddigi társelnököt választotta az egyesület elnökévé, Ez alkalomból az E.K.E. választmánya és tisztikara szept. 20-án tisztelgett ujjelnökénél. A tisztelgő küldöttség Szádeczky Lajos dr. alelnök, vezetésével Papp Mihály ny. csendőrezredes, Melitskó Frigyes Máv. felügyelő, Merza Gyula főpénztárnok, Fodor János, Kolbenheyer Bertalan jegyzők, Kovács Géza titkár, Beregszászy László főkönyvvezető és Radnóti Dezső főtitkár tagokból állott, Feilitzsch lakásán fogadta a küldöttséget, melynek nevében Szádeczky alelnök üdvözölte az új elnököt. Mindenekelőtt megköszönte Feilitzschnak, hogy a múltban is oly lelkesedéssel és buzgalommal vezette az egyesületet. A tisztikar és választmány bizalmát és szeretetét tolmácsolja a jövőre nézve és csak azt kéri, hogy tekintse a tisztikart és választmányt legodaadóbb munkatársának és a közügy szolgálatban számíton minden egyes tagnak buzgalmára és lelkesedésére. Üdvözölte szavaival az új elnök élte-ésével végig.

Az elhangzott éljenzések után Feilitzsch Ártur br. meghatottan válaszolt. A legmelegebben köszöni az E.K.E. tisztikarának és választmányának üdvözlését. Abban a hazafias munkában, melyre a közbizalom most őt állította az élére, a miként a múltban is, úgy a jövőben is részt óhajtott venni. Igyekezni fog úgy vezetni és irányítani az egyesületet, hogy a tagok megelégedését megnyerhesse. Épen ezért szüksége van minden egyes tagnak a bizalmára és barátságára s kéri is, hogy az E. K. E. körében mindig barátoknak tekintsék és minden közérdekű kérdésben bizalommal legyenek hozzá. Azután lelkes és szívhezszóló szavakkal tevékeny és lankadatlan munkára hívja fel mindazokat, a kik az E.K.E. lobogója alá sorakoztak, hogy a majdan felavatandó Erzsébet-lobogóalatt dicsőségre és diadalra vezethessék az E. K. E.-t. Még egyszer köszöni az üdvözlést. A beszéd után, mely a küldöttségre a legjobb benyomást gyakorolta, a tisztelgés véget ért.

— Választmányi gyűlés szept. 15-én. —

A közgyűlést megelőzőleg választmányi gyűlést tartott az E. K. E. központja, melyen a közgyűlésre tervezett jelentést, évi záró számadásokat és a költségvetést állapították meg.

A választmány javasolni fogja a közgyűlésnek, hogy Csató János, kir. tanácsos, alispánt tiszteleti tagnak válassza meg.

AZ OSZTÁLYOK GYÜLÉSEI.

A torda-aranyos-vármegyei osztály közgyűlése.

Az Erdélyi-Kárpát-Egyesület torda-aranyos vármegyei osztálya aug. 15. tartotta évi közgyűlését a tordai vármegyei ház nagytermében, melyen résztvettek az osztály tiszti karából: Ercsényi Béla alelnök, Kovács Dániel titkár, Cs. Mike Márton pénztáros; ott voltak még: Sándor Kálmán táblabíró, Alacs Zoltán főmérnök, Nagy Lajos szerkesztő, Gajzágó Róbert, Nagy Balázs stb. A központi választmányt Radnóti Dezső főtitkár és Kovács Géza titkár képviselték.

Ercsényi Béla alelnök üdvözö vén a tagokat a közgyűlést megnyitja. Melegen emlékszik meg a lemondott elnökről, a ki hosszú időn keresztül vezette az osztály ügyeit kiváló buzgalommal és szakértelemmel. Indítványozza, hogy a közgyűlés fejezze ki köszönetét és háláját a lemondott elnökkel szemben.

Sándor Kálmán örömmel csatlakozik az elnök indítványához, megtoldván azt még azzal, hogy a h. titkárnak is fejezze ki a közgyűlés köszönetét.

A közgyűlés élénk éljenzések között fogadja el az indítványokat.

Kovács Dániel h. titkár felolvassa az osztály működéséről szóló, igen szépen és tömören megírt jelentését. A jelentés röviden vázolja az osztály múltbeli eredményes működését, különösen kiemelve a volt elnöknek az ügyek vezetésében nyilvánuló odaadását és ügybuzgalmát. A közgyűlés a titkári jelentést egész terjedelmében elfogadta és Sándor Kálmán indítványára a jegyzőkönyvbe fölvenni elhatározta.

Nagy Bajázs, mint a választmány által kiküldött számvizsgáló a maga és Gajzágó Róbert számvizsgáló nevében jelel, hogy a pénztárt megvizsgálták és azt rendben találták. Indítványozták, hogy a felmentvény Cs. Mike Márton pénztárosnak megadassék. A közgyűlés a felmentvényt megadja és a pénztárosnak buzgó működésért köszönetet szavaz.

Cs. Mike Márton pénztáros a pénztári forgalomról tesz jelentést, e

szerint az osztály 380 frt készpénzzel rendelkezik. A közgyűlés a jelentést örvendetes tudomásul veszi és megbizta a választmányt, hogy a költségvetést ez alapon készítse el.

Radnóti Dezső főtitkár ismertei a tordahasadéki menedékház ügyét, jelentvén, hogy a középpont a már használhatatlan menedékház kijavítására 150 frtot megszavazott Kéri az osztályt, hogy a menedékház kijavítása ügyét vegye a kezébe és már e nyár folyamán javítsa ki. A közgyűlés köszönettel fogadja a középpont 150 frt segélyét megbizta a választmányt, hogy a menedékház kijavítását azonnal adja munkába.

Ugyancsak a főtitkár jelenti, hogy a tordahasadéki átjáró utat az áradások teljesen tönkretették. Az új ut kiépítése tárgyában a központi választmány érintkezett a vármegye alispánjával a ki szíves volt a terveket és költségvetést az állam-építészeti hivattalal elkészíttetni. E szerint az új ut 2714 frtba kerül. A központ hajlandó a költségekre 1000 frtot megszavazni, ha ezt az összeget 5 év alatt törlesztheti Kéri a közgyűlést, vigye keresztül, hogy a vármegye az ajánlatot fogadja el és a költség többi részét hordozza szíveskedjék. A közgyűlés köszönettel értesül a középpont áldozatkészségéről és minthogy maga is az ut kiépítését sürgősnek tartja, megbizta a választmányt, hogy e tárgyban haladéktalanul tegye meg a szükséges lépéseket.

Ercsényi Béla alelnök a maga és tisztársai, valamint a választmány nevében megköszönvén a közgyűlés bizalmát, az alapszabályok értelmében bejelenté lemondásukat, kérvén a közgyűlést, hogy az új tisztikart és választmányt válassza meg. A közgyűlés további vezetésére korelnökül *Sándor Kálmán* t kéri föl.

Sándor Kálmán elfoglalván az elnöki széket, lelkes beszédben ismertei az E.K.E. hazafias céljait és mint a választmány által kiküldött kändaló bizottság elnöke, javasolja, hogy az új tisztikar és választmány a következőképp alakíttassék meg:

Elnök: *Betegh Miklós* dr. alispán; ügyvezető alelnök: *Alacs Zoltán* főmérnök; alelnökök: *Ercsényi Béla*, *Fény Károly* és *Toroczky Lajos*, titkár: *Péter Antal*; jegyző: *Gruber József*; pénztáros: *Radivo Ottó*; elenör: *Gajzágó Róbert*; számvizsgáló: *Nagy Albert*; jogtanácsos, *Vertán Endre*. Választmányi tagok: *Wolff Gyula*, Cs. *Mike Márton*, *Lovassy Andor*, *Kovács Dániel*, *Velics Károly*, *Szemerjai Gyula*, *Téglás István*, *Wolff Gábor*, *Osztian Géza*, *Inze Lipót*, *Kovács Lajos*, *Nagy Balázs*, *Harmath Domokos*, *Szedersyessy Ödön*, *Velics Ödön*, ifjabb *Retezár Gerő*, *Szent-irályi Lajos* dr.

A közgyűlés közfelkiáltással meg-

választja a javaslatba hozott tisztikart és választmányt, hozzátevén még a maga részéről *Sándor Kálmán*, a ki az ujjaszervezés munkálatait is oly lelkesen és fáradhatatlanul vezette.

Sándor Kálmán átadja székét a megválasztott ügyvezető alelnöknek, *Alacs Zoltán*nak, a ki a közgyűlés bizalmát tisztársai és a választmány nevében is tolmácsolván, igéri, hogy kitartóan fogják e vármegyében a E.K.E. ügyét szolgálni.

Radnóti Dezső a központ nevében üdvözlí a tisztikart és választmányt, melynek összeállításából e szép vármegye turisztasági kiművelésének biztosítékát látja. Igéri, hogy a középpont lelkesen fogja az ujjaszervezett osztályt működésében támogatni.

Az indítványok során Cs. *Mike Márton* tett kérdést az osztály munka programjáról, melyre előbb *Sándor Kálmán*, azután *Kovács Géza* fejtették az osztály működésének irányelveit.

Alacs Zoltán rövid beszéddel a közgyűlést ezek után bezárja

A középpont kiküldöttei kirándultak a közgyűlés után a Torda-hasadékhöz és a műszaki bizottság megelöző határozata értelmében megállapították a menedékház és az utjáró ut kijavításának sürgös szükségét, melyre vonatkozólag terjedelmesebb jelentést készítettek.

MENEDÉKHÁZAK ÉS UTAK.

As E. K. E műszaki bizottságának gyűlése

Az E. K. E. műszaki bizottsága *Melitskó Frigyes* elnöklésével nov. 28-án gyűlést tartott. Az elnök megnyitójában az új üléselési időszak beáltával vázolta ama feladatokat, melynek megoldása a bizottságra várnak. Utalt az eddigi eredményekre és kéri a bizottsági tagok további szíves közreműködését.

Dodor János előadó mindenekelőtt az eddigi munkálkodás eredményeit foglalja össze, kiemelvén, hogy a bizottság működésének immár tizenegy menedékház az eredménye és ugyanannyi van előkészítés alatt. Utjelzések készültek a kolozsvári bükk-erdőben, a kolozsvári monostori erdőben, Sugáról Előpatakra és Sepsi-Szent-Györgyre, Zajzonról a tészlai menedékházhoz. Elkészítette a bizottság a menedékházak és kunyhók használati szabályát. A jövő munkásságára vonatkozólag részletes programot ad, melynek tárgyalá-

sára a következő gyűléseket jelöli ki. A bizottság általános helyesléssel fogadva az előadó jelenését és munkabeosztását, a begyűlt anyagot három gyűlés tárgysorozatába ossza.

Előadó bemutatja az *Erzsébet-menedékház* építésére beérkezett osztály javaslatokat. Minthogy a javaslatok hiányosak, a bizottság azoknak kiegészítését határozza el.

A *kányafői messzelátóhoz* vezető út részére szükséges telek megvásárlására vonatkozólag a jogtanácsos által benyújtott vásárszerződést a bizottság elfogadja és a telekvásárláshoz szükséges 200 frt megszavazását javaslatba hozza.

A *Szamos-bazár* vidékén teljesítendő munkálatokra 400 frt költséget hoz javaslatba a bizottság azzal a hozzáadással, hogy ez összeg felhasználására nézve *Czárán Gyula* bizottsági alelnöktől javaslatot kér.

Előadó jelenti, hogy a ponori és pilisi menedékházak felépültek. Javasolja, hogy a berendezés és megnyitás részleteiről az alsófehérmegyei osztálytól felvilágosítás kéressék. A bizottság ily értelemben határoz.

A *vidrai* vizesés kopár környékének befásítására a földmivelési miniszter 4000 esemetefát engedélyezvén, azoknak kiülte ésével a torda-aranyos megyei osztály megbizatik.

A *csukás-tészai* menedékház felépültéről a brassó-megyei osztály jelentést tesz. Némi apóbb költségek szükségesek még. A bizottság megszavazza.

Kovács Géza jelenti, hogy a reki-czeli menedékház felépült és ünnepiesen felavatattott. Javasolja, hogy az utra és a berendezésekre 50 frt költség szavaztassék meg. A jelentést és a javaslatot bizottság elfogadja.

Az alsófehérmegyei osztály jelenti, hogy a detonatai menedékház öre a menedékház szobáiba pástorokat is beenged, a kik a felszereléseket tönkre teszik. Általában a földmivelésügyi miniszter által itt alkalmazott erdőőr nem alkalmas arra, hogy ilyen fontos turista ponton az idegeneket kiszolgálja. Sürgös intézkedést kér. A bizottság megütközéssel értesül a tarthatatlan állapotokról és sürgösen fölkéri az erdőigazgatót és sürgösen fölkéri a rendezetlen állapotokat előleges fellépéssel szüntesse meg.

Előadó jelenti, hogy a földmivelésügyi miniszter támogatásával *Reketőn* körjegyzői, csendőrségi, stb lak épít. Kívánatos lévén, hogy ezen a helyen az egyesületnek is legyen egy turista ház, javasolja, hogy a minisztertől a czéra ingyen telek lésa kéressék. A bizottság elfogadja.

Előadó jelenti, hogy a radna-borbereki szálló tornya a nyáron 50 frt költséggel elkészült. Tu lálal szolgál.

Elnök hivatkozván arra, hogy a külföldi minden város, község maga

szokta túristaságilag fontosabb helyeit föltárni, messzelátókat épít, útjelző táblákat alkalmaz, útjelzéseket készít, s általában arra törekszik, hogy a várost vagy községet meglátogató idegenség minden további kérdés nélkül tájékozódjék az illető helyeken. E célra helyi szépítő-egyesületeket alakítanak. Indítványozza, hogy egy köriratban szólíttassanak fel az összes községek, hogy ilyen turistajellegű szépítő-egyesületeket alakítsanak. A bizottság örömmel üdvözli az eszmét és annak kivitelét elhatározza.

Főtákar bejelenti, hogy az egyes osztályoktól vett jelentések szerint az egyesület alkotásaira a közigazgatási hatóságok nem ügyelnek fel, a meny nyben azokat a lakosok ellopják, meg rongálják, sőt föl is gyújtják. Fölsorol egy néhány ilyen esetet és javasolja: kéressék fel a belügyminiszter arra, hogy a hatóságokat, csendőrséget, stb. útasítani sziveskedjék az egyesületi alkotások felügyeletére. A bizottság feliratot intéz e tárgyban a belügyminiszterhez.

A rekicseli menedékház felavatása.

Aug. 6-án avatta fel az E.K.E. a rekicseli vízesésnél épített menedékházát. A felavató ünnep alkalmából mintegy 50-en rándultak ki erre a szép helyre, és pedig a közép pont részéről Herrmann Antal dr. alelnök és Radnóti Dezső főtákar, a kolozsmegyei osztály képviseletében Kovács Géza, továbbá Szádeczky Gyula dr., Höncz Kálmán dr., Ruzicska Béla dr., Czuczsa János, Tánács József, Erős János (Budapestről), Fisler Mátyás dr., Szádeczky Miklós és Béla, Papp Kristóf, Kovács Kálmán, Ruzicska Lajos, Kolbenheyer Berta'án, ifj. Pap János, a hölgyek közül ott voltak Szádeczky Gyuláné anyjával, Höncz Kálmánné, Ruzicska Béláné, Erős Jánosné stb.

A társaságot Bánffy-Hunyadon Chorus Gyula osztályelnök fogadta. Itt kocsira ülve Rekiczeli községig ment a társaság és innen az E.K.E. által készített gyalog úton egészen a vízesésig.

A vízesés előtt van a menedékház, mely előtt Sikó Kanut az E. K. E. ügyvivője fogadta a kirándulókat. Lelkes beszéddel átadta a menedékházat a középpont kiküldötteinek. A középpont nevében a főtákar válaszolt,

örömmel véve át ezt az új alkotást azon a helyen, melyet az E. K. E. fedezett fel. Kéri a kolozsvármegyei osztályképviselőjét, hogy avassa fel e házat és nyissa meg a turistáknak. A felavató beszédet ezután Kovács Géza osztályelnök tartotta meg. Szépen, lelkesen beszélt, felhíván a turistákat, hogy minél számbanban látogassák ezt a szép helyet. A budapesti turisták nevében Erős tanár üdvözölte az E. K. E.-t. Végül Herrmann Antal dr. a következőket mondotta:

„Nagy mesterem, atyai barátom. Kinek némi joggal szelleme kisügrázásának mondhatom a magamét, a 100 évet élt Brassai a ki bejárta az egész világot s kinek ugyancsak ritka érzéke volt a természet és művészet szépségei iránt, elragadtatással vallotta az én kegyes jó barátom Gyarmathy Zsigmondnál, ki őt vendégül fogadta volt a rekicseli vízesésnél, hogy alig ismer a világon regényesebb és bájosabb helyet, mint Kalotaszeg e természeti csodáját. Én Brassából Fiuméba, igazán Kárpátoktól Adriáig vándorolva, megszakítottam egy napra útamát és mint en gros turista gyalog jöttem ide barátommal, hogy részt vegyek a nagytevékenységű Erdélyi Kárpát-Egyesület ez egyik legszebb alkotásának felavatási ünnepélyén. Kedves barátom, az E. K. E. hihetetlen buzgalmu főtákarra, jól tette, hogy ilyen messzire helyezte ki a vízesést, azért, hogy a turista minél hosszabb úton gyönyörködhessek a páratlanul változatos táj szépségeiben. Meg kell vallani, a főtákar úr meglepő ízléssel rendezte el az impozans sziklacsoportokat s a zajgó rekicseli hegyipatak medrét. Láttam azt a sziklakaput, melyet a főtákar mindenható könyökével nyitott állítólag.

Tiszteit, kedves turistatársak! Nagy munkát végzett itt az E. K. E., hazarészünk ez alkotó hivatású kulturatényezője. Önök átjöttek Kalotaszegben, mely Erdély kicsinyített tükörképe. Áthaladtak hullámos fodros terén, mely olyan, mint a fodorvászón, s melyet körül e csipkés ormú havasok kereteznek, mint valami remek varrottas. Az első falun innen már csak a temetők beszélnek és a kövek kiáltanak a magyarság multjáról: a temetők legrégebb fejfáin magyar nevek korhadnak, a vadon kősziklái ősi magyar neveket viselnek. Az E. K. E. behatol Erdély rengetegeinek rejtekeibe, félreeső tájainak zugaiba; cserkésző útjain mívséget, világosságot, jólétet terjeszt; czekkel pedig együtt jár a hazafiság, a magyarosodás. Nem foglal erővel; legfeljebb visszahódít fölényvel és lelkeséggel. Az E. K. E.

új turista útján láthattak rideg, pusztakötömbökön hatalmas örökzöld fenynyüket dicsülni. Reméljük, így fogja az E. K. E. áldásos tevékenysége idővel a hazafiság dús tenyészetét fakasztani e vidék rideg lelkületű lakosságának kemény szívében.

Ideérkeztünk s a gyönyörű út megkapó változatai után is meglep, megdöbben bennünket e helynek, a természet e szentélyének fenséges bája, elragadó szépsége s áhítattal bálmuljuk a teremtő mindenhatóságát, mely ilyen páratlan kincsekkel áldotta meg édes hazánkat, a legnemesebb nemzet lakóhelyét. Hálátelt érzelmeket fakaszt, fentlengő eszméket kelt e csoda szemlélete. Mint a hogy — kevés kivétellel — Erdély minden csermelye, patakja, folyója a Tiszába ömlik, hogy dagaszsa e tisztán magyar folyamot, a magyarság e jellegzetes jelképét, a mely aztán maga is a Dunát növeli: államunk nagyhatalmi voltának e fenséges szimbólumát, úgy az erdélyi magyarok minden kulturmunkájának az a célja, hogy gyarapítsa a nagy magyarság erejét, hatalmát, tekintélyét. Ebben a munkában nem jelentéktelen tényező az E. K. E. Most még legbizalmasabb felkentjei számára, majdan a természeti szépségek barátjainak nagy seregei részére feltárta e vízesést, mely nemsokára olyan tényezője lesz Kalotaszegnek, mint a fenséges Vigyázó, olyan pikáns bája e vidék szízi természetének, mint a muszuj Kalotaszeg délczeg kaczkias menyecskein. E vízesésfordított képét mutatja az E. K. E. működésének; amaz hangos zajjal törtet a szédítő magasból a mélybe, emez csendes munkával tör bizonyosan mind magasabbra. De viszont egyenes analogiája e vízesés Kalotaszeg nemtőjének, annak a fenkölt lelkű hölgynek, a ki alkotó szelleme magas régióiból leszáll Kalotaszeg népéhez, hogy arra hintse remek költészetének szivárványos gyöngyeit, hogy elbeszéléseinek csodatükrében mutassa meg mindazt, a mi szép és jó e vidékben és népben, hogy nemes szívére ölelje e népet és szoktassa arra, a mi áldásthozó és kétszeresen nemesítő: a munkára, még pedig a művészi munkára. Bárhol járunk jó szándékkal, nemes czéllal, Kalotaszeg vidékein, mindenütt e hölgy áldott nyomaiban járunk.

E ma felavatott helyen is, mely nem sokára búcsujáró helye lesz a természetimádóknak, előttünk járt és lelkesült ő. A mai ünnepély harmóniájából a legszebb hang hiányoznék, ha nem kiáltanók lelkesek és hálásan: éljen Gyarmathy Zsigánél!

De hálátlanok volnánk, ha nem emlékeznénk meg a közügyek egy lelkes bajnokáról, a ki e tájon méltó képviselője a Gyarmathyné szellemének, a ki ez alkotásnak is éltető

lelke, mozgató ereje volt. Éljen a rekiczeli turistaut és menedékház Demiurgja, a mezegyói havasi király: Sikó Kanut!

Délután visszaindult a társaság és este már Kolozsvárt volt.

As E. K. E. utjelségei. Az E. K. E. áta megkezdett utjelzése száma ismét kétfővel gyarapodott. *Merítső* Frigyes, az egyesület műszaki bizottságának elnöke, a Sepsi Szent-György melletti *Sugás*-on üdülve, a Sepsi-Szent-György piaczárol kiinduló gyalog turistautat, melyen 1 1/2 óra alatt érhető el Sugás, piros színnel, a Sugásról Előpatakra vezető és 2 óráig tartó gyalogutat pedig kék színnel megjelölte. A magyarázó táblákat az egyesület legközelebbi helyeken is felállíttatja.

EGYESÜLETI MOZGALMAK.

Uj alapító. *Gagyi* Lajos etédi székelly földbirtokos, az alábbi levéllel 100 koronával az E. K. E. alapító tagjai közé lépett. A levelet a hazafias alapító *Hollaki* Arthur Udvarhelyvármegye főispánjához küldötte, a ki a 100 koronát szives volt az E. K. E.-nek beküldeni. Az E. K. E. meleghangú levélben köszönte meg az adományt. Az uj alapító levele így hangzik:

»Méltóságos Főispán Ur!

Édes Magyar hazánk dicső szabadságharczának, valamint ssületésem-télszázados évfordulójának alkalmából indítottam, hogy csekély anyagtehetségemhez mérten, megtakarított pénzecskeemből *egyelőre* az Erdélyi Közművelődési Egylet haladásának céljaira 100 koronát, az *Erdélyi Kárpát Egylet* haladásának céljaira 100 koronát, az etédi községi iskolában sikeres oktatás céljaira 100 koronát, összesen (300) háromszáz koronát mai postával Méltóságod kezébe utalványozzak.

Tiszteletteljes szeretettel kérem Méltóságodat, mint vármegyénk szeretett főispánját, helyeikre, mint tiszteletem csekély jelét, átjuttatni.

Kérésem teljesítéséért, előre is kérem, fogadja hálás köszönetem igaz nyilváníását, mely mellett maradok Méltóságodnak

Etéden, 1899. november 10-én, hazafias szolgája *Gagyi Lajos* s. k.

Erdélyi képkiallítás. Az E. K. E. néprajzi osztálya nov. hó 25-én *Kunn* Géza gróf osztályelnök elnöklete mellett tartott ülésén a kiállítási bizottság beszámolt az erdélyi táj- és

néprajzi muzem érdekében a lefolyt évben kifejtett működéséről s annak eredményeiről. Több egyéb fontos határozat közt az osztály elhatározta, hogy a börtben Kolozsvárt képkiallítást rendez, Erdély vidékeit, tájait, helységeit, műemlékeit, népeit feltüntető ábrázolásokból, u m: képes levélzölapok, fényképek, metszetek és nyomatok, kézi rajzok, festmények s egyéb műalakítások. A rendesség arra fog törekedni, hogy Erdély tájrajzának minél teljesebb képét mutathassa be, s hogy minél több képet szerezzen meg az E. K. E. muzeum számára. Torda-Aranyos vármegye a területén levő természeti ritkaságok lefényképezése költségeire máris 50 frtot szavazott meg, utasítván az alispánt a szükséges intézkedések megtételére.

Stereoskop a párisi kiállítás. Az E. K. E. megbizta *Vágó* Bertalan máv. tisztviselőt, hogy a párisi kiállítás részére Erdély természeti szépségeiről felvételeket készítsen és azokat stereoskopba foglalja. A stereoskop színes kivitelben fogja bemutatni ország részünk legszebb vidékeit.

KIRÁNDULÁSOK.

Kirándulás Maros-Ujvárra.

Az országos ipartestület okt. 14—15-én Kolozsvárt iparos-kongresszust rendezett, mely alkalmával a kolozsvári ipartestület felkérésére az E. K. E. kirándulást rendezett Maros-Ujvárra, melyen mintegy 50-en vettek részt. Az indulás 16-án volt. Marosujvart *Bikfalvy* Károly dr. E. K. E. ügyvivő fogadta a kirándulókat. A kirándulók megnézték a szodagyárt, a sóbányát, a sós fürdőket stb. Döbbenet közös ebéd volt a helyiek részvételével is. A kirándulók egy kedves nap emlékével tértek vissza.

A kolozsvári ipartestület következő irattal fejezi ki köszönetét a rendezésért:

»Hálás köszönetet mondunk a Mélyen Tisztelt Elnökségnek ama szivességeért és fáradozásáért, melylyel lehetővé tette, hogy a Kolozsvárt. 1899 okt. 14. és 15-én tartott nagy gyűlés alkalmával idejött vendégek egy része megláthatta bérczes hazarészünk egyik szép helyét és hazánk egyik legnagyobb sóbányáját a maros uj-

várit. Ugyancsak köszönettel adózunk a Kárpát-Egyletnek azért, hogy összeköttetései révén sikerült a kirándulás költségeit oly csekély árban megállapítani, hogy nemcsak egyesek, hanem egy szép társaságot tudtunk összetoborzani. A kolozsvári ipartestület előljárá-ságának 1899. nov. 7-én tartott ülése 276. sz. határozatából: *Akesmann* Albert alelnök, *Fakab* Lajos s. titkár.

KÖNYVES HÁZ.

»Háromszékvármegye.«

— Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása emlékére. —

Háromszékvármegye monográfiája fekszik előttünk. E nagyszabású munka, mely bérczes hazarészünk egyik természeti szépségeiben és történeti multban leggazdagabb megyéjébe vezet el bennünket, a vármegye közönségének áldozatkészségét, vezető egyéniségeinek szorgalmát hirdeti. Potsa főispán lelkes emléksorai és a szerkesztő bizottság bevezető mondatai után Háromszék megalakulásáról, időnkinti lakóiról, majd a székelly nép eredetéről, a székelly népszokásokról, jogokról, katonáskodásukról, a vallás történetéről mond el érdekes dolgokat, eleven és szemléltető módon, különös figyelmet fordítva Sepsi.-Sz.-György és Kézdi Vásárhely városok történetére. Eddig a régi Háromszékvármegyével foglalkozott, a dicsőséges és küzdelmes multtal, ezután áttér a jelenre, a tejlődés és haladás útján levő Háromszékre. Folyóiratunkat különösen a fürdők és ásványvizek címü fejezet érdekli, mely vonzó képét nyújtja a vármegye szebbnél-szebb fürdőinek. Milyen gazdagság! Képzeltünk-e a regényes multu Bálványos vár vidékénél érdekesebb helyet. Ahires Torjai Bädösnek, a gyönyörü Szent-Anna tónak csak egy hibája van: miért nincsenek valahol a külföldön, hogy csodájára járna a nagy világ. Érdekes képét nyújtja az ősiség tekintetében elsőséget igénylő Előpatak társadalmi életének, majd Kovásznának, Málnás fürdőnek, Sugásnak, ez Isten áldotta helyeknek, hol gyógyulást, üdülés találhat mindenki.

A következő fejezet, mely Háromszéknek történelmi és gazdasági szem-

pontból egyaránt fontos régi útjait tárgyalva, a jelenlegi közlekedési utakat és eszközöket ismerteti, arról tanuskodik, hogy e vármegye e tekintetben is halad. A haladást és fejlődést még inkább mutatja közművelődési állapota: iskoláinak nagy száma, emberbaráti intézményei és különösen a Székely Nemzeti Múzeum, mely a lelkes Cserey Jánosné kezdeményezéséből nagy buzgalommal gyűjti és őrzi a régmúlt emlékeit s ma már áll. felügyelet alatt áll.

A gyönyörű kiállítású, szépen megírt munkát szebbnél-szebb illusztrációk díszítik: Háromszék egész pompájában feltárul előttünk; a felséges tájak, fürdők, városai, iskolái, muzeumi érdekességei, társadalmi életének kitünőségei hozzájárulnak a mű külső díszítéséhez és emelik tartalmi becsét. Egy minden tekintetben kiváló mű ez. méltó a székelység régi dicső multjához, Háromszék fejlődő jelenéhez és Potsa főispán kiváló egyéniségéhez, a kinek legnagyobb érdeme van az »Emlékönyv« megjelenésében. H. I.

Világssép Erdély. Az E.K.E. kiadásában megjelenő ilyen című könyv most van előkészület alatt. A nagy szabású munkát *Hankó* Vilmos dr. írja, a ki e czélből a nyár folyamán Erdélyt végig utazta és szebbnél-szebb képeket gyűjtött össze a munka részére. Reméljük, hogy már a jövő év folyamán megjelenik a munka, mely iránt széles körökben nagy az érdeklődés.

Erdélyi útikalauz. Az E. K. E. útikalauzának 2-ik kiadása a tavaszon jelenik meg. A gyakorlati szempontból kiválóan érdekes és tanulmányos munka már sajtó alatt van. Az előfizetőket kérjük, szíveskedjenek türelemmel lenni a mondott időig.

KÜLFÖLDI HÍREK.

A svájci szállók. Ösmeretes dolog, hogy Svájc lakossága nagyrészt azokból az idegenekből él, kik évről-évre a szép alpesi országba özönlenek. Erre vonatkozólag az *Economiste Français* nevű folyóirat érdekes statisztikát állított össze: A svájci *hotelek* két csoportra oszlanak: egész éven át és csak két hónapon át nyitottakra; 1880-ban a svájci szállókban 58.000 ágy volt, 1894-ben már

88.000, közülük 32,396 ezer méter-nél magasabb fekvésben. Az idegenforgalom 1894-ben 114,333.744 frank bruttó bevételt eredményezett; valóban hallatlan összeg, tekintve, hogy a köztársaság budgetje 78-80 millió. Ennek a virágzó iparágak az az előnye is van, hogy egész tömeg embernek ad munkát és kenyeret. A kiszolgálásra a szállók (elteltekintve a városi Hotels meublés és Hotels garnis tól) 1880-ban 16.022 embert alkalmaztak, 1894-ben már ez a szám 23 997-re emelkedett. E roppant személyzet fizetése lakáson, ellátáson és borralalokon kívül évenként 8,759.500 frankra rug. Ez összegből a férfiakra 6,101.900 frank, a nőkre 2,594.600 frank esik. A szállók óriási bevételeinek jelentőségét tetemesen emeli az a körülmény, hogy azok az összegek csaknem kizárólag a belföldön kerülnek ismét forgalomba. Az 1896. év statisztikája bizonyítja, hogy a svájci szállók 1894-ben a személyzet fizetésén kívül még mintegy 74 milliónyi összeget adtak ki, ebből 40.700.000 frankot a konyhákra, 8.600.000 frankot a pinczékre, 7.400.000 frankot különféle költségekre, 7.500.000 frankot butorokra és épületekre, 5.500.000 frankot fűtésre és világításra végül mintegy 5.000.000 frankot adóra, szabadalmakra, reklámra és biztosításra. A szállók bevétele 1894-ben, mint említettük, 114.333.744 frank, kiadása 82.828,269 frank volt; a tiszta nyereség tehát 31.505 475 frank. Természetesen az egyes szállók jövedelme különböző, mindazáltal a statisztika szerint a szállókba befektetett tőke átlagosan 6 százalékkal kamatozik. Számításba kell még venni azokat az előnyöket is, melyeket a szállók forgalmából más iparágak, mint bérkocsisok, vezetők huznak. Nem kevésbé előnyös az idegenforgalom a vasutakra is, úgy hogy valószínű számítás szerint az a pénzforgalom, mely a hatalmasan kifejlett vendéglőipar révén támad, körülbelül 200 millió frankra tehető.

Havasí gyermektelep. Palermóban egy az olasz királyné nevével elnevezett „Margherita“-gyermektelepet állítanak azzal a czélzattal, hogy a beteges vagy üdülésre szoruló árva-és iskolás gyermekek az erősítő havasi levegő és a gyógyító hegyi éghajlat jótéteményeiben részesülhessenek.

A hallei nők és a turistaság. A múlt nyáron felavatott Hallei menedékház 3133 m. magasságban épült az Ortler csoport kisseepass nevű pontján s a lefolyt év 4. utolsó hónapjában ott megfordult 353 turista közül 47 nő látogatta az 5 szobából álló menedékházat. Igaz, hogy egy szoba egészen a nők számára van fenntartva, de a hallei nők erre rá is szolgáltak, mert az összes lakásrészek berendezését (ágynemű, butorzat stb.) ők maguk adták össze.

A levegő mikrobái. Paul Regnaud „La cure d'altitude“ cz. most megjelent könyvében a különböző magasságu légrétegekben található apró szervezetekről ír, s oda konkludál, hogy a magas fekvésű régiók sokkal szegényebbek baczilusokban.

A hórégióban pl. tíz köbm. levegőben egyetlen ily szervezet sem található. Míg a lenn az aljban, 550 m.-nél a thuni-tó felett 8 fordul elő tíz köbm. levegőben, addig egy thuni vendégszobában már 60 baczilus található. A párizsi Rivoli-utcában 5000, a párizsi kórházaknál pl. 40—80000 apró szervezet van ugyanannyi köbtartalmu levegőben. Csak a tengeri levegő versenyezhet a havasival; legfeljebb száz kilométernyi távolságra az atlanti ocean partjától tíz köbm. levegő 18 baczilust tartalmaz; száz km.-nél közelebb fekvő helyeknél csak 5—6 mikroba fordul elő.

Fejedelmi hagyomány turista czélokra. Báró Mayer Ottó, diplomata a Német és Osztrák Alpési Egyesület bécsi »Ausustria« osztályának, melynek alapító tagja volt, *végrendeletileg 32 ezer frtot hagyományozott.*

Tirol a párisi világkiállítás. A tirolói idegen forg. szövetkezet a párisi kiállításon egy teljesen elkülönített osztályban akarja Tirol természeti szépségeit bemutatni, melynek berendezését dr. *Kofler* a szöv. vezetési elnökre biztak. Tervben van egy panoráma felállítása, mely »Utazás Tirolon át« cím alatt a látogatók figyelmét az alpesi tartományra felhívni s az utazási kedv fokozását előmozdítani lesz hivatott.

Alpesi fényképgyűjtemény. A német és osztr. Alp. egyesület tudományos szakosztálya ezer márkát szavazott meg arra a célra, hogy a műkedvelők fotográfiai felvételeit összegyűjtendő, azok szétszóródását megakadályozza. Az alpesi szaktudományra nézve nagy fontosságú lenne, ha sikerülne valamely egyöntetű terv alapján pl. *köteles példányok beszerzésével*, egy fénykép gyűjteménynek az alapját nálunk is megvetni.